

E-ISSN 2645-9132

Diyaret İşleri Başkanlığının Doğal Afetler Hakkındaki Yaklaşımı

Cenkşu ÜÇER | <https://orcid.org/0000-0001-9874-2990> | cenksu.ucer@aybu.edu.tr

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Ankara, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05ryemn72>

Büşra ZOBA | <https://orcid.org/0000-0002-3131-4980> | zobabusra94@gmail.com

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05ryemn72>

Abdülkadir ÇİFTÇİ | <https://orcid.org/0000-0002-0075-1600> |
kadir.ciftci042@gmail.com

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05ryemn72>

Öz

Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığının doğal afetler konusundaki yaklaşımı ele alınmaktadır. Ülkemizde deprem, sel, orman yangınları vb. doğal afetler hakkında dinî alanda tartışmalar yaşandığı bilinmektedir. Doğal afetler sadece İslam dünyasında değil, farklı din mensupları tarafından da gündeme taşınıp başta afetlerin ilahî bir ceza olup olmadığı hususu olmak üzere farklı boyutlarıyla tartışılmıştır. İslam Mezhepleri Tarihi ve Kelâm içerisinde incelenen mezhep ve ekoller, doğal afetler ve musibetler hakkında farklı değerlendirmelerde

bulunmuştur. Kanun'la "İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak"la görevlendirilen Başkanlık, toplumu din konusunda aydınlatma görevini cami içi ve cami dışında vaaz, hutbe, basılı ve süreli yayınlar, radyo, televizyon ve dijital platformlar vb. aracılığıyla yürütmektedir. Başkanlığın doğal afetler hakkında yapmış olduğu bilgilendirmenin incelenmesi önemli görülmektedir. Bu çalışmada gündemi yakından takip eden Başkanlığın doğal afetler konusunda yapmış olduğu bilgilendirmenin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Nitel araştırma hüviyetindeki çalışmada Başkanlığın konu hakkında yaptığı bilgilendirme Diyanet Gazetesi, Diyanet Aylık Dergi ve hutbeler örnekleminde incelenmektedir. Doğal afet ve musibetlerin deprem, hortum, tsunami, sel vb. bir kısmı insan unsurundan kaynaklanmayıp sünnetullah kapsamında gerçekleşmekte; maden göçüğü, biyolojik ve kimyasal atık yayılması gibi diğer bir kısmı ise insan unsurundan (kusurlar) kaynaklanabilmektedir. Dolayısıyla çalışmanın temel hipotezi, Başkanlığın doğal afetler konusundaki bilgilendirmesinin bu olguyu dikkate alan bir çerçevede olacağı şeklindedir. Çalışmanın hedefleri çerçevesinde şekillendirilen deseni bağlamında İslam Mezhepleri Tarihi ve Kelâm'da doğal afetler konusunda ortaya konulan görüşler hakkında genel bir çerçeve çizilmiş, Başkanlığın Diyanet Gazetesi, Diyanet Aylık Dergi ve hutbelerde doğal afetleri ele alışı incelenmiş, elde edilen veriler analiz edilmiştir. Başkanlığın bu konuda, öncelikle afet ve musibetlerin sünnetullahtan ve insan unsurundan (kusurundan) kaynaklananlar şeklindeki ikili yapısını dikkate alıp her biriyle ilgili öncesi ve sonrasında nasıl bir tavır takınılması gerektiği hakkında gerek şahısların gerek kurum ve kuruluşların sorumluluklarını merkeze alan bir bilgilendirme yaptığı dikkat çekmektedir. Doğal afetler dâhil bütün tabiat olaylarının Allah'ın koyduğu kanunlara ve düzene bağlı olarak sebep-sonuç çerçevesinde gerçekleştiğini vurgulayan Başkanlığın, doğal afetler karşısında sebeplere sarılarak maddî ve manevî sorumlulukların yerine getirilip her türlü tedbirin alınmasından sonra Allah'a tevekkül edilmesi gerektiği, gerekli tedbirlerin alınmadan "Allah'ın dediği olur" yaklaşımının kolaycılık olacağı; bazı doğal afetlerin insanların sünnetullahı dikkate almayan uygulamalarından kaynaklandığı, dolayısıyla bu hususlarda emanet bilinciyle hareket edilmesi gerektiği; doğal afetlere maruz kalındığında bunların sabır ve sebatla karşılanması ve bunlara imtihan, kulluk bilinci ve dua ile yaklaşılması gerektiği; bu tür durumlarda dayanışma ve yardımlaşma içinde olmanın Müslümanların en vazgeçilmez hasletlerinden olduğu hususlarını vurgulayan bir yaklaşım sergilediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

İslam Mezhepleri Tarihi, Doğal Afetler, Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Gazetesi, Diyanet Aylık Dergi, Hutbeler.

Atıf Bilgisi

Üçer, Cenksu vd. “Diyanet İşleri Başkanlığının Doğal Afetler Hakkındaki Yaklaşımı”. *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/2 (Aralık 2023), 191-253.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1357956>

Geliş Tarihi	10.09.2023
Kabul Tarihi	15.12.2023
Yayın Tarihi	31.12.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Çalışmanın Tasarlanması: CÜ (%90), BZ (%5), AÇ (%5) Veri Toplanması: CÜ (%25), BZ (%50), AÇ (%25) Veri Analizi: CÜ (%80), BZ (%10), AÇ (%10)
Yazar Katkıları	Makalenin Yazımı: CÜ (%80), BZ (%10), AÇ (%10) Makale Gönderimi ve Revizyonu: CÜ (%90), BZ (%5), AÇ (&5)
Etik Bildirim	ulumdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Approach of the Presidency of Religious Affairs about Natural Disasters

Cenkşu ÜÇER | <https://orcid.org/0000-0001-9874-2990> | cenksu.ucer@aybu.edu.tr

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Divinity,
Department of History of Islamic Sects, Ankara, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05ryemn72>

Büşra ZOBA | <https://orcid.org/0000-0002-3131-4980> | zobabusra94@gmail.com

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Social Sciences Institute,
Department of Basic Islamic Sciences, Ankara, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05ryemn72>

Abdülkadir ÇİFTÇİ | <https://orcid.org/0000-0002-0075-1600>
kadir.ciftci042@gmail.com

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Social Sciences Institute,
Department of Basic Islamic Sciences, Ankara, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05ryemn72>

Abstract

This study deals with the approach of the Presidency of Religious Affairs on natural disasters. In our country, it is known that there have been religious debates about earthquakes, floods, forest fires etc. Natural disasters have been brought to the agenda not only in the Islamic world but also by members of other religions. This issue has been discussed in different dimensions, especially whether disasters are a divine punishment or not. Sects and schools of thought in the History of Islamic Sects and Kalam/Theology have made different evaluations of natural

disasters and calamities. The Presidency is mandated by law to "carry out affairs related to the beliefs, worship and ethical principles of the Islamic religion and to enlighten society on religion". The Presidency carries out its duty of enlightening the society on religion through sermons, khutbahs, printed and periodical publications, radio, television and digital platforms and similar means inside and outside mosques. It is important to analyze the information provided by the Presidency on natural disasters. In this study, it is aimed to reveal the information provided by the Presidency, which closely follows the agenda, on natural disasters. In this qualitative study, the information provided by the Presidency on the subject is analyzed in the sample of Diyanet Newspaper, Diyanet Monthly Magazine and sermons/khutbahs. Some of the natural disasters and calamities (earthquakes, tornados, tsunamis, floods, etc.) are not caused by the human element but occur within the scope of 'sunnatullah/ way of Allah'. Others, such as mine collapse, biological and chemical waste dispersion, may be caused by human factors (defects). Therefore, the main hypothesis of the study is that the Presidency's information on natural disasters will be within a framework that takes this phenomenon into account. In the context of the pattern shaped within the framework of the objectives of the study, a general framework has been drawn about the history of Islamic sects and the views put forward on natural disasters in theology. The treatment of natural disasters in the Presidency's Diyanet Newspaper, Diyanet Monthly Magazine and sermons was examined and the obtained data was analyzed. In this regard, it is seen that the Presidency primarily takes into consideration the dual nature of disasters and calamities, namely those arising from the sunnatullah/way of Allah and those resulting from the human element (fault). It is noteworthy that it provides information about what attitude should be taken before and after each of them, focusing on the responsibilities of both individuals and institutions and organizations. The Presidency emphasized that all natural events, including natural disasters, occur within the framework of cause and effect, depending on the laws and order set by Allah. It has been stated that in the face of natural disasters, one should trust in Allah after fulfilling material and spiritual responsibilities and taking all kinds of precautions, based on the reasons. It was stated that without taking the necessary precautions, the approach of 'Allah's will happens' would be easy. It has been emphasized that some natural disasters are caused by people's practices that do not take into account the sunnatullah/ Allah's way and therefore, these issues should be acted with a sense of trust. It has been stated that when exposed to natural disasters, they should be met with patience and endurance and approached with test, awareness of servitude and prayer. In such situations, it is seen that the Presidency takes an approach that emphasizes

that one of the most indispensable characteristics of Muslims is that they should be in solidarity and cooperation.

Keywords

History of Islamic Sects, Natural Disasters, Presidency of Religious Affairs, Diyanet Gazetesi / Newspaper, Diyanet Aylık Dergi / Monthly Magazine, Khutbahs.

Citation

Üçer, Cenksu vd. “The Approach of the Presidency of Religious Affairs about Natural Disasters”. *ULUM Journal of Religious Inquiries* 6/2 (December 2023), 191-253.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1357956>

Date of Submission	10.09.2023
Date of Acceptance	15.12.2023
Date of Publication	31.12.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Conceiving the Study: CÜ (%90), BZ (%5), AÇ (%5) Data Collection: CÜ (%25), BZ (%50), AÇ (%25) Data Analysis: CÜ (%80), BZ (%10), AÇ (%10) Writing up: CÜ (%80), BZ (%10), AÇ (%10) Submission and Revision: CÜ (%90), BZ (%5), AÇ (%5)
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ulumdergisi@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Bu çalışmada, Diyanet İşleri Başkanlığının (Başkanlık) doğal afetler konusundaki yaklaşımı ele alınmaktadır. Kanun’la “İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak”la görevlendirilen Başkanlık, toplumu din konusunda aydınlatma görevini cami içi ve cami dışında vaaz, hutbe, basılı ve süreli yayınlar, radyo, televizyon ve dijital platformlar gibi farklı vasıtalarla yürütmektedir. Deprem, sel, orman yangınları vb. doğal afetler hakkında Kelâm ve İslam Mezhepleri Tarihi disiplinleri içerisinde ele alınan farklı mezhep ve ekollerin olay ve olguları kendi usul ve sistemleri çerçevesinde ele alışlarına bağlı olarak farklı değerlendirmelerde bulunacakları şüphesizdir.¹ Kaldı ki konu sadece İslam dünyasında tartışma konusu olmamış, farklı din mensupları ile disiplinler tarafından da gündeme taşınıp başta afetlerin ilahî bir ceza olup olmadığı hususu olmak üzere farklı boyutlarıyla tartışılmış ve anlaşılmaya çalışılmıştır.² Ülkemizde de yaşanan doğal afetler konusunda dinî alanda bazı tartışmalar olduğu ve bu bağlamda farklı görüşlerin dile getirildiği bilinmektedir.³ Bu çerçevede Başkanlığın bu konularda yapmış olduğu bilgilendirmenin ortaya konulması önemli görülmektedir. Bu çalışmada gündemi yakından takip eden Başkanlığın doğal afetler konusunda yapmış olduğu bilgilendirmenin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bilindiği üzere doğal afet ve musibetlerin deprem, hortum, tsunami, sel vb. bir kısmı insan unsurundan kaynaklanmayıp sünnetullah kapsamında gerçekleşmekte; maden göçüğü, biyolojik ve kimyasal atık yayılması gibi diğer bir kısmı ise insan unsuru ya da kusurlarından kaynaklanabilmektedir.

¹ Fikret Karaman, *Kelâmî Boyutuyla Deprem ve Doğal Afetler* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023), 46-56; Faruk Sancar, “Afetlerle Mücadelede İnancın Yeri”, *SETA Perspektif* 367 (Mayıs 2023), 3;

² Talip Küçükcan - Ali Köse, *Doğal Afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2000), 11-25, 47-61; Selim Özarslan, *Günah Musibet İlişkisi Üzerine* (Ankara: Nobel, 2012), 2; Metin Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014), 16-26; Ejder Okumuş, “Tabii Afetler, Din ve Toplum -Marmara Depremi Örneği-”, *İslâmî Araştırmalar* 15/3 (2002), 340-349; Muhammet Karaosman, “Kur’ân’dan Hareketle Doğal Afetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu” *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 100-102; Sancar, “Afetlerle Mücadelede İnancın Yeri”, 2.

³ Küçükcan - Köse, *Doğal Afetler ve Din*, 87-158; M. Zeki Duman, *Sosyolojik Açından Deprem ve Din* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 185-280; Karaman, *Deprem ve Doğal Afetler*, 15-19.

Dolayısıyla çalışmanın temel hipotezi, Başkanlığın doğal afetler konusunda yaptığı bilgilendirmenin daha çok bu topraklarda varolan yaygın dinî düşünce doğrultusunda ve doğal afet ve musibetleri insandan kaynaklanmayanlar ve insan unsuru (kusurlarından) kaynaklananlar şeklinde kategorize edip olguyu dikkate alan bir çerçevede olacağı şeklindedir. Nitel araştırma hüviyetindeki çalışmada Başkanlığın doğal afetler hakkında yaptığı bilgilendirme Diyanet Gazetesi, Diyanet Aylık Dergi ve hutbeler örnekleminde incelenmektedir. Başkanlığın gerek süreli yayınları gerek hazırlayıp okuttuğu hutbelerle ilgili olarak farklı disiplinlerde değişik konularda akademik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Nitekim süreli yayınlar ve hutbelerde bulunan Kur'an âyetleri,⁴ bilgi edindirme,⁵ dil ve üslup⁶, din eğitimi,⁷ dinî iletişim,⁸ din hizmetlerinin tanıtımı⁹, dinî tebliğ,¹⁰ din-siyaset ve

⁴ Cenksu Üçer - Hatice Kübra Çelebi, "Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları ve Başyazılarda Yer Verilen Kur'an Ayetleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Journal of Analytic Divinity* 5/2 (2021), 134-172; Cuma Ali Deniz, *Hutbelerde Ayet Kullanımı ile İlgili Problemler ve Öneriler* (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021); Hasan Basri Karademir, *Hutbelerde Okunan Ayetlerin Bağlamsal Yönden Tahlili* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

⁵ Zülfiyar Durmuş, *Bilgi Edin(dir)me Aracı Olarak Hutbe* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009).

⁶ Şükrü Keyifli, "Hutbe ve Vaazların Dili ve Üslubuyla İlgili Yaşanan Olumsuzluklar", *Mevzu-Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2019), 25-41.

⁷ Mehmet Yaşar, *Günümüz Cuma Hutbelerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995); Mehmet Suna, *Günümüz Cuma Hutbelerinin Toplum Eğitimindeki Etkileri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996); Recai Doğan, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", *Dini Araştırmalar* 1/2 (1998), 5-51; Yunus Emre Gördük, *Yaygın Din Eğitiminde Hutbeler* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001); Muhammet Döner, *Yaygın Din Eğitiminde Hutbelerin Rolü* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004); Hafize Esra Kurt, *Diyanet Aylık Dergi'nin Yetişkin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

⁸ Kasım Kocaman, "Geçmişten Günümüze Dinî İletişim/Hitabet Türü Olarak Hutbede Konu", *Journal of International Social Research* 12/63 (2019), 1258-1271.

⁹ Kamil Büyüker, *Din Hizmetlerinin Tanıtımında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Yayıncılığı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹⁰ Yusuf Taşan, *Dini Tebliğde Hutbe'nin Yeri ve Hz. Peygamber'in Hutbe Tarzı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

toplum ilişkisi,¹¹ Diyanet İşleri Başkanlığının farklı konulardaki yaklaşımları (tasavvuf),¹² hadisler,¹³ Hz. Peygamber ve hutbe,¹⁴ hutbe ve gündem konuları,¹⁵ hutbe hizmetleri,¹⁶ inanç konuları,¹⁷ kadın¹⁸ gibi farklı çalışmalar bu bağlamda dikkat

¹¹ Ceren Kenar, İslam ve Kemalizm Arasında Bir Müzakere: Cuma Hutbeleri Üzerinden Resmi İslam'a Bir Bakış (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011); Asuman Banu Hülür, İnançlara Yönelik Söylemin İdeolojik İnşası: Cuma Hutbeleri (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014); Ömer Akalın, Türkiye'de Resmi İslam'ın Değişimi: Diyanet İşleri Başkanlığı Tarafından Hazırlanan Hutbeler Üzerine Bir İnceleme (İstanbul: Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016); Murat Kılıç, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Devlet ile Vatandaş Arasında Bir İletişim Aracı Olarak Hutbeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 17/35 (2017), 137-166; Selin Şahin, *Din Siyaset İlişkilerine Yönelik Yaklaşımlar Çerçevesinde Diyanet Gazetesi ile İslamcı Dergilerin Mukayesesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

¹² Şule Çakır, *Cuma Hutbeleri Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığının Tasavvuf Algısı (1980-2017)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹³ Yusuf Ay, *Diyanet İşleri Başkanlığının Yayımladığı Hutbelerdeki Hadislerin Tahrirci ve Genel Değerlendirmesi (2001-2004)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008); Ahmet Aslantaş, *Diyanet İşleri Başkanlığının Hutbelerinde Kullanılan Hadislerin Tahrir ve Tenkidi (2001-2005)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009); Mevlüt Şahiner, *Camilerde Hutbe ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kayseri İl Müftülüğü Hutbelerinde Kullanılan Hadislerin Tahrir ve Tahlili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012); Mehmet Sırrı Şık, *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 2008-2011 Yıllarında Hutbelerde Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi: Diyarbakır-Batman ve Mardin İlleri* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013); Cenksu Üçer – Büşra Zoba, "Diyanet İşleri Başkanlığının Süreli Yayınlarından Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında Hadisler", *Journal of Analytic Divinity* 6/2 (2022), 220-283; Emine Şefika Özen, *2019-2020 Yılları Arasında Cuma Hutbelerinde Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

¹⁴ Hasan Ali Görgülü, "Hz. Peygamber'in Hutbede İzlediği Metod ve Günümüzde Hutbe Uygulamaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1996), 171-235; Taşan, *Dini Tebliğde Hutbe'nin Yeri ve Hz. Peygamber'in Hutbe Tarzı*.

¹⁵ Vahdettin Akgün, "Diyanet Gazetesi'nde Yayımlanan Hutbe Konuları", *Diyanet İlmî Dergi* 30/2 (1994), 77-94; Ahmet Onay, "Diyanet Hutbelerinin Muhteva Analizi: Diyanet İşleri Başkanlığının 1999 Yılı Hutbeleri Örneği", *İslâmî Araştırmalar* 17/1 (2004), 1-13; Mehmet Gülnar, *Gazete ve Cuma Hutbeleri Gündemlerinin Karşılaştırılması* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Üçer – Çelebi, "Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları", 134-172.

¹⁶ Kamil Yaşaroğlu, "Diyanet İşleri Başkanlığının Hutbe Hizmetlerine Genel Bir Bakış", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2016), 93-107.

¹⁷ Hatice Kübra Çelebi, *Diyanet Aylık Dergi'nin İnanç Konuları Açısından Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

¹⁸ Zekiye Demir, "Diyanet Hutbelerinde Kadın Söylemi", *Toplum Bilim Dergisi* 7/14 (2013), 95-118; Ece Han Genç Yıldız, *The Presidency of Religious Affairs, Women and Politics in Turkey 1968-2014* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

çekmektedir. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığının özellikle Diyanet Gazetesi, Diyanet Aylık Dergi ve hutbelerde doğal afetler konusunu nasıl ele aldığına dair herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla özgün bir çalışma olan bu araştırmayla bu noktada bir çerçeve ortaya konularak alana katkı sunulacağı değerlendirilmektedir. Araştırmanın amacı kapsamında öncelikle doğal afetler konusunda İslam Mezhepleri Tarihi ve Kelâm alanında ortaya konulan görüşler hakkında genel bir çerçeve çizilmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın diğer hedefi Başkanlığın süreli yayınlarından Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi ile hutbelerde konu hakkında yapılan bilgilendirmeyi incelemektir. Makalenin bir diğer hedefi ise Başkanlığın doğal afetler hakkında yaptığı bilgilendirmenin analiz edilerek bir değerlendirme yapılmasıdır. Bu itibarla araştırma etik kurallarına uyularak yürütülen bu çalışmanın deseni bağlamında İslam Mezhepleri Tarihi ve Kelâm'da doğal afetler konusunda ortaya konulan görüşler hakkında genel bir çerçeve çizilmiş, Başkanlığın Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi'de doğal afetleri ele alışı incelenmiş, sonrasında Başkanlığın hutbelerde konuyu nasıl işlediği ortaya konulmuş, söz konusu örneklemeden hareketle elde edilen veriler analiz edilerek yapılan değerlendirme ile çalışma tamamlanmıştır.

1. Bazı Mezhep ve Ekollerin Doğal Afetler Hakkındaki Görüşleri

Başta deprem, çığ, erozyon, fırtına, hortum, kasırga, kuraklık, kıtlık, sel, volkanik patlama, yangın gibi her biri bir tabiat olayı olan; ancak sonuçları itibariyle can ve mal kaybına neden olmalarına bağlı olarak doğal afetler şeklinde isimlendirilip değerlendirilen hususlarda¹⁹ bir taraftan kâinatın yaratılışında var olan tabiî bir yön; diğer taraftan kâinatta emanet üstlenen insanoğlunun durumuna dair başka bir yön bulunduğu aşikârdır. Dolayısıyla konu felsefeden kelâma, tarihten dinler tarihine, fıkhıtan tefsire, psikolojiden sosyolojiye pek çok disiplin tarafından kendi metodik yaklaşımları ve sistemleriyle ele alınmış ve doğrudan bu hususlar ve

¹⁹ Metin Özdemir, “Mu'tezile'de Şer/Kötülük Problemi”, *Usûl ve Esaslarıyla Mu'tezile'ye Giriş*, ed. Ömer Türker - Yusuf Cengiz (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019), 374; Sancar, “Afetlerle Mücadelede İnançın Yeri”, 1.

bunlara bağı alt konularda pek çok araştırma ve çalışma yapılmıştır.²⁰ Konunun Allah-evren, Allah-insan, tabiat-insan, insan-din, insan-doğal afetler gibi farklı boyutları ihtiva etmesine bağı olarak “Doğal afetler ‘sünnetullah/âdetullah’ın bir gereğı olarak ya da tamamen fizyolojik, coğrafi ya da jeolojik midir? Bunlar Allah’ın kader planında gerçekleştirdiğı olaylar mıdır? Allah’ın kader planında belirlediğı ve insanların da uymak zorunda oldukları olay ve olgular ise bir taraftan bunlar karşısında insan gerçekten aciz midir? Diğ er taraftan insan eylemlerinden nasıl sorumlu tutulabilir? Bunlar Allah’ın bir cezası ve uyarısı olarak mı ortaya çıkmaktadır? Bu afetler ile insan davranışları arasında herhangi bir ilişki var mıdır? Varsa bu ilişki ne türden bir ilişkidir? Bunlar insanların yaptıklarına bağı olarak mı meydana gelmektedir? İnsanlar bu olay ve olguları ele alıp değerlendirirken dine nasıl yer verirler? Bu olayların yaşanmasından sonra insanlar dinden referans olarak bir tutum geliştirirler mi? Bu tutumlarda dinî anlayışların etkisi var mıdır varsa nasıldır?” gibi birbiriyle yakından bağılantılı pek çok soru ve sorun²¹ söz konusu olmaktadır.²²

²⁰ Nuh Arslantaş, “Zelzele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 44/230-231; Karaosman, “Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlahî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu”, 10-12.

²¹ Okumuş, “Tabii Afetler, Din ve Toplum”, 341-342; Selim Özarlan, “Kovid 19 Küresel Salgınının Düşündürdükleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İman Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/38 (2021), 72-81; Hilmi Demir, “Deprem’in Teolojisi”, *tepav/Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı* (2023), 2.

²² Konu ile ilgili yapılan bazı çalışmalara göz atıldığında da bu çerçeve net bir şekilde görülmektedir: Nuri Tok, *Kur’ân’da Sünnetullah ve Helak Edilen Kavimler* (Samsun: Etüt Yayınları, 1998); Küçükcan - Köse, *Doğal Âfetler ve Din*; Naci Kula, “Deprem ve Dini Başa Çıkma”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2002/1 (2002), 234-255; Nuh Arslantaş, *İslam Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri* (İstanbul: Gaye Kitabevi, 2003); Abdülbaki Güneş, “Kur’ân’da Sünnetullah ve Toplumların Çöküş Nedenleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (2005), 61-93; Duman, *Sosyolojik Açından Deprem ve Din*; Metin Özdemir, *İlahî Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017); Mücahit Yüksel, “İslam Tarihinde Vuku Bulan Doğal Afetler, Salgınlar, Kıtliklar ve Buna Karşı Müslümanların Tutumu”, *Olağandışı Dönemlerde Ahlak ve Vicdan Ekseninde Değişim, Süreklilik ve Sürdürülebilirlik* (Konya: Türkiye İmam Hatipler Vakfı Yayınları, 2021), 1/275-293. Hatta fıkıh alanında bu bağlamda yapılan çalışmalardan bazılarının burada zikredilmesi konuyu daha da teyit edecektir. Mustafa Harun Kıyık, “İslâm Hukukunda Doğal Âfetlerin Satım Akdine Etkisi”, *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]* 56 (2017), 285-305; Bünyamin Çalık, “Açlık ve Kıtlik Bağlamında Doğal Afetlerin Şer’i Hükümler Üzerindeki Etkisi”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (2023), 431-451.

İslam Mezhepleri Tarihi ve Kelâm alanlarında doğal afetlerle ilgili konuların tevhidle beraber daha çok kader ve kaza, husun-kubuh, teodise (Allah'ın iyiliği ve adaleti)²³ gibi bağlı alt konuları kapsamında ele alındığı²⁴ ve buna bağlı olarak işlenen hususlarda Allah'ın ilmi, iradesi, kudreti ile insanın yine ilmi/bilgi, iradesi/isteme/yönelmesi, ihtiyarı/seçmesi, istitâatı/yapabilme gücü ve fiili/ameli kapsamında “sorumluluk doğuran insan fiilleri” konusunun ön plana çıkarıldığı ve dolayısıyla doğal afetlerin sonuçlarının insana taalluk eden kısmının öncelendiği görülmektedir. Nitekim “insanın kendi filini gerçekleştirme konusunda hür olduğunu ve dolayısıyla işlediği iyi ve kötü amellerden ötürü ceza veya sevap görmesi gerektiğini ve bunun da Allah'ın adaleti ile paralellik arz ettiğini benimseyip ‘sorumluluk doğuran insan fiilleri/kader meselesini’ usûl-ü hamse/beş temel prensipten özellikle ‘adl/adalet’ başlığı altında işleyen Mu‘tezile, bu kapsamda hayır ve şer, aslah, istitâat ve insan fiillerine ilişkin meseleleri irdelemiş ve Allah'ın şerri yaratmayacağını ve onunla hükmetmeyeceğini” savunmuştur.²⁵ Bununla birlikte Mu‘tezile, şerri, Allah'ın yaratıcısı olduğu şerler ve kulların ihtiyar ve kudretiyle meydana gelen şerler olarak ikiye ayırmaktadır. Söz gelimi bazı kullara isabet eden hastalıklar ve ızdırapları Allah'ın yaratıcısı olduğu şerler olarak birinci kapsamda gören Mu‘tezile, küfür ve masiyeti ise kulların ihtiyar ve kudretiyle meydana gelen şerler olarak kabul etmiştir.²⁶

Konu hakkında İslam Mezhepleri Tarihi ve Kelâm alanında yapılan tartışmalar ve araştırmaların bir çalışmanın sınırlarını kat kat aşacağı muhakkaktır. Dolayısıyla burada konumuza katkı sağlayacak bir çerçeve ile yetinilmesi ve bu bağlamda

²³ Teodise hakkındaki müstakil bir çalışma için bk. Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Teodise* (Ankara: Vadi Yayınları, 1997); husun-kubuh tartışmalarının keyfiyeti ve bu konuda ana akım mezhep ve ekollerin görüşleri hakkında bk. Abdullah Demir, *Ebû İshak es-Saffâr'ın Kelâm Yöntemi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 443-446.

²⁴ Recep Ardoğan, “Kelâm Açısından Doğal Kötülüklerin İlahî Adalet ile Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar, *Birey ve Toplum* 4/8 (2014), 31; Demir, “Depremin Teolojisi”, 5.

²⁵ Osman Aydın, *Akılcı Din Söylemi Farklı Yönleriyle Mu‘tezile Ekolü* (Çorum: hititkitap Yayınevi, 2010), 50-51.

²⁶ Recep Yüner, *Mu‘tezile ve Ehl-i Sünnet Ekollerine Göre Allah'ın Adaleti Meselesi (Doğal Felaketler Ve ızdıraplar Bağlamında)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 43.

Cebriyye, Mu'tezile, Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik'teki genel kabullere göz atmak yerine olacaktır.

İnsanın şahsî bir iradeye sahip olmadığını benimseyen ve insanoğlunun ilâhî kudret karşısında âdeta rüzgârın önünde sallanan bir yaprak misali olduğunu savunan Cebriyye mezhebi, doğal afetleri insanın başına gelen her türlü musibet ve belayı ilahi takdir/önü alnamaz bir katı kadercilikle bağdaştırmıştır.²⁷

Gerek Mu'tezile gerek Eş'arîlik gerekse Mâtürîdîlik doğal afetler ve ızdırapları ilahî fiiller kapsamına dâhil etmekle birlikte bunların Allah açısından kötülük olmayacağı hususuna özellikle vurgu yapmışlardır. Mu'tezile'nin, konuya ilahî adalet ve hikmet; Eş'arîler'in ilahî irade ve kudret; Mâtürîdîler'in ise imtihan olarak dünyevî ve uhrevî bir fayda açısından yaklaştıkları görülmektedir. Bu ekol ve mezheplere göre doğal afetler ve ızdıraplar konusu her ne kadar ilahî fiillere taalluk etse de bu noktada bir kötülükten bahsetmek mümkün değildir. İlahî fiiller kapsamında meydana gelen doğal afetler ve ızdıraplar, Mu'tezile ve Mâtürîdîler'e göre 'insanların maslahatlarına yönelik olması nedeniyle', Eş'arîler'e göre ise 'Allah'ın mülkünde dilediğini yapma hakkının bulunması nedeniyle' Allah açısından kötülük değil; bilakis iyilik olarak değerlendirilmiştir."²⁸

Usûl-ü hamsenin ana konularından adl/adalete bağlı alt tartışma konuları olan salah-aslah ve husun-kubuh meseleleri kapsamında kötülükler, felaketler, kaza-belalar konularını daha çok adalet ve hikmet hususları bağlamında ele alıp²⁹ bunları rasyonel prensiplere uygun olarak yorumlayan³⁰ Mu'tezile'ye göre "bazı kullarda meydana gelen hastalıkları, ıstırapları vb. yaratan Allah'tır. Bunlar Allah'ın fiili olmaları hasebiyle hakikaten hayırlıdır; fakat mecâzi olarak şer diye

²⁷ Yüner, Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet Ekollerine Göre Allah'ın Adaleti Meselesi, 25; Sancar, "Afetlerle Mücadelede İnancın Yeri", 3; Karaman, Deprem ve Doğal Afetler, 47-48.

²⁸ Yüner, *Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet Ekollerine Göre Allah'ın Adaleti Meselesi*, 66. Ayrıca bk. Özdemir, "Mu'tezile'de Şer/Kötülük Problemi", 379-382.

²⁹ Ardoğan, "Kelâm Açısından Doğal Kötülüklerin İlahî Adalet İle Bağdaşırılığı", 31; Özdemir, "Mu'tezile'de Şer/Kötülük Problemi", 372.

³⁰ Osman Aydın, "Mu'tezile Ekolünün Hikmet Anlayışı", *Disiplinler Açısından Hikmet Kavramı* (Ankara: Astana Yayınları, 2023), 271-304. Mu'tezile'nin hastalık ve ızdırapları adalet ve hikmet kapsamında ve rasyonel olarak temellendirmesi hususunda Mâtürîdîlerin de eleştirilerine yer vererek yapılan bir değerlendirme hakkında bk. Özdemir, "Mu'tezile'de Şer/Kötülük Problemi", 379-391.

isimlendirilmişlerdir. Bunlar neticeleri itibariyle gerçekte hayırlıdırlar. Çünkü Allah bunları kulları cennette nail oldukları şeyleri görsünler veya kıyamet günü karşılaşacakları azabın şiddetini hesap etsinler ve azabın şiddetinden kurtulsunlar ve günahlardan kaçsınlar diye yaratmıştır. Mu'tezile'nin adl/adalet prensibi kapsamında konuya ilahî adalet ve hikmet açısından bakıldığında hastalık, sel, deprem ve benzeri diğer zarar ve elemeler ile belâ ve musibetler hem ibret ve imtihan gibi iyi bir amaca hizmet etmeleri hem de Allah'ın bunların karşılığını verecek olması nedeniyle kötülük değil; aksine iyiliktir.³¹

Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik'in doğal afetler konusundaki yaklaşımlarına geçmeden önce önemli bir hususa dikkat çekmekte fayda vardır. Ehl-i Sünnet anlayışı içerisinde yer alan âlimlerin ve mezheplerin “hilafet, büyük günah, iman-amel ilişkisi, kader ve sıfatlardan” müteşekkil ana tartışma konularında ilk dört halifenin fazilet sıralamasına göre halife oldukları ya da hayır ve şerrin Allah tarafından yaratıldığı gibi ortak görüşleri olmakla birlikte ana konular dahil bağlı alt konularda farklı görüşler ileri sürebildikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim Ehl-i Hadîs'in de genel olarak Ehl-i Sünnet içerisinde telakkî edildiği dikkate alındığında söz gelimi iman-amel ilişkisi noktasında Ehl-i Hadîs'in iman ile ameli bir tutarken Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik'in ayırması; Mâtürîdîlik'in sorumluluk doğuran insan fiillerinde insana cüz'î irade ile bir sorumluluk yüklerken Eş'arîlik'in daha cebrî bir pozisyon alması; sıfatlar konusunda Ehl-i Hadîs, Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik'in farklı taksimlerde bulunup söz gelimi haberî sıfatlar hususunda Mâtürîdîlik'in bunların te'vîl edilerek anlaşılması gerektiği tavrı ile diğerlerinden ayrılması hemen akla gelen örnekler olarak zikredilebilecek hususlardır. Bu olguya bağlı olarak doğal afetler hususunda Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik'in gerek ana yaklaşım gerek detay konulardaki yorumlarda farklı olacakları mezhepler tarihi verileri açısından beklenen bir durumdur. Kaldı ki Eş'arîlik'in kendi içinde yaşamış olduğu dönüşümler, bu mezhep içinde bütün konuları ele alırken söz konusu değişim,

³¹ Yüner, *Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet Ekollerine Göre Allah'ın Adaleti Meselesi*, 43-47. Ayrıca bk. Özarslan, *Günah Musibet İlişkisi Üzerine*, 48-54. “Dahası Cahız, doğal afetler ve salgınların dünyanın düzenini yıkacak boyutlara ulaşmaması ve onlarda bazı hikmet ve faydaların bulunmasını bir müdebbirin varlığına delil getirmektedir.” Ahmet Mekin Kandemir, *Mu'tezile Kelâmında Tabî Nedensellik Düşüncesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tez, 2014), 101.

dönüşüm ve süreçlerin dikkate alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Zira kurucu İmam Eş'arî'nin (ö. 324/935-6) görüşleri üzerine inşa edilen Eş'arîlik, Bâkîllânî'nin (ö. 403/1013) benimsediği yeni istidlal şekilleri ve metotlar ile yeni bir şekle bürünmüş, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) sisteme mantığı eklemesine bağlı olarak teşekkülü devam etmiş, Razî'nin (ö. 606/1210) sisteme felsefeyi dahil ederek kelâm konularıyla felsefe konularını birleştirmesi ile felsefi kelâm olgusu ortaya çıkmıştır.³² Bu durum İslam Mezhepleri Tarihi ve Kelâm alanında tartışılan konuların Eş'arî geleneğinin kendi içerisinde de farklılık göstereceğinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Sorumluluk doğuran insan fiillerindeki tavırları dolayısıyla bir nevi mutavassıt Cebriyye olarak nitelendirilen Eş'arîler genel olarak, Allah'ın fiillerinde "la yüs'el/mes'ul tutulamaz/sorgulanamaz" olduğunu, bunlarda herhangi bir hikmet aranmayacağını, dolayısıyla afetler ya da doğal afetler konusunda hiçbir sebep olmadan Allah'ın acı çektirmesinin iyi olduğunu savunmuşlardır.³³ Söz gelimi Mu'tezile'nin dünyevî âlemlerle ilahî âlemi anlama ilkesine reddiye bağlamını merkeze alarak şer konusunda izahlar getiren Bâkîllânî, Allah'ın zulmü yaratmakla zalim olmayacağını dile getirmektedir. Mutlak felaketin ahirette Allah'tan ayrı düşmek olduğunu dile getiren Gazzâlî'ye göre, dünyadaki fakirlik, hastalık, bedensel acılar gibi bütün felaketler sınırlı musibetlerdir ve bunlar bir takım gizli nimetler içerebilir. Dolayısıyla ona göre bu dünyadaki acı ve ıstıraplar, insanların daha büyük iyiliklere ulaşması için gerekli olan bir nevi tebdil-i kıyafet içindeki iyiliklerdir. Şerri "bizzat şer" ve "hayır olan şer" şeklinde ikiye ayırıp "bizzat şer" hususuna görmesi gerekenin gözlerinin olmaması veya görmemesini örnek veren Razî, ateşin yakıcılık vasfı dolayısıyla yakmasının aslen hayır olduğunu, çünkü ateşin tabiatının bu olduğunu; ancak söz gelimi ateşin insanın herhangi bir yerini yakması durumunda

³² Mehmet Kalaycı, "Eşarîlik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 402-404; Mehmet Keskin, "Eş'arîlik", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 259.

³³ Yuner, Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet Ekollerine Göre Allah'ın Adaleti Meselesi, 29, 67. Ayrıca bk. Özarslan, Günah Musibet İlişkisi Üzerine, 54-57.

bunun insana göre şer olacağını; ancak bu durumun mutlak bir şer olmayacağı, bunun arızî bir şer olarak görülmesi gerektiğini söylemektedir.³⁴

Hikmet tasavvuru üzerine inşa edilen Mâtürîdîlik³⁵ sisteminin genel yaklaşımına bağlı olarak doğal afetleri Allah'ın ilmi, iradesi, kudreti çerçevesinde daha çok tevhid ve tekvin başlıklarıyla irtibatlı bir biçimde konunun Allah'a taalluk eden kısımlarında hikmet, adalet, kader, takdir; insana taalluk eden kısımlarında özellikle doğal afetlerin sonuçlarına bağlı sorumluluklar bağlamında imtihan, tedbir, tevekkül kavramları üzerinde ele almıştır.³⁶ Mâtürîdî âlimlerin tevhid ilkesi kapsamındaki temel kabullerine göre kâinattaki tüm oluşlar ve bozuluşlar Allah'ın hakîm sıfatıyla her şeyi bir düzen; tekvin sıfatıyla da bir süreklilik içinde her an yaratmasıyla meydana gelmektedir. Ayrıca Allah ezeli iradesiyle her şeyin özelliğini kendisine yüklemiştir; ilahî hikmetiyle de varlığın nasıllığını belirlemiştir. Mesela ateşin yakıcılığı, demirin belirli sıcaklıkla eriyeceği gibi her türlü canlı ya da cansız varlıkların özellikleri ilahî hikmetin bir gereği olarak var edilip yüklenmiştir.³⁷ Dolayısıyla genelde Ehl-i Sünnet âlimleri ve özellikle de Mâtürîdî âlimler bütün doğa olaylarının Allah'ın koyduğu kanunlar/sünnetullah çerçevesinde oluştuğunu ve bu tarz olayların Allah'ın ilim, irade ve kudret sıfatları dahilinde âdetullah olarak meydana geldiğini vurgulamışlardır.³⁸ Mâtürîdî geleneğin özellikle doğal afetlerin sonuçları kapsamında insanların sorumluluklarını ele alırken katı bir kader anlayışını kabul etmediği; bu noktada sünnetullah/âdetullah neticesinde gerçekleşen olaylar karşısında insanın cüz'î iradesi gereği tedbiri ve sorumluluğu

³⁴ Yuner, Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet Ekollerine Göre Allah'ın Adaleti Meselesi, 54-65.

³⁵ Hulusi Arslan, "Mâtürîdî'ye Göre Evren ve İnsanın Yaratılış Hikmeti", *Hikmet Yurdu İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik Özel Sayısı 2/4* (2009), 73; Fatma Karahan Bayraktar, "Mâtürîdî'de Hikmet-Bilgi İlişkisi", *Disiplinler Açısından Hikmet Kavramı* (Ankara: Astana Yayınları, 2023), 243.

³⁶ Özdemir, "Mâtürîdî'nin Kötülük Problemine Yaklaşımı", 386-408; Demir, "Depremin Teolojisi", 3-6; Sancar, "Afetlerle Mücadelede İnancın Yeri", 3-6.

³⁷ Demir, "Depremin Teolojisi", 3.

³⁸ Sancar, "Afetlerle Mücadelede İnancın Yeri", 2. İmam Mâtürîdî'nin tefsirinde afetlerin ceza olduğunu çağrıştıran âyetleri yorumlarken "bu gibi sıkıntılara maruz kalan insanların hepsinin günahkâr olmadığı ve bu sıkıntılarının hepsinin ceza amacıyla gerçekleşmediği sonucuna vardığı" hakkında bk. Yusuf Ağkuş, "Afetlerin Ceza Olduğunu Çağrıştıran Ayetlere Mâtürîdî'nin Yaklaşımı (Te'vîlâtü'l-Kur'ân Özelinde)", *ULUM 6/Özel Sayı* (2023), 73.

ihmal etmemesi gerektiği hususunu savundukları dikkat çekmektedir.³⁹ Nitekim İmam Mâtürîdî'ye göre “ister doğrudan ilahî iradeye isterse insanın iradesine bağlı olsun, insanın başına gelen her bir musibet, olması gerektiği zaman ve yerdedir. Bu durumda insana düşen görev, kendi iradesinin sorumluluk alanını tespit ederek ödevlerini titizlikle yerine getirmesidir.”⁴⁰

2. Diyanet İşleri Başkanlığının Doğal Afetlere Yaklaşımı

Başkanlığın doğal afetler konusundaki yaklaşımını ele alan bu çalışmada, konu Başkanlığın kanunla kendisine verilen “toplumu din konusunda aydınlatma” görevi kapsamında yürüttüğü hizmetlerin önemli unsurlarından olan ve kimi haftalık kimi aylık olarak yayımlanması itibariyle de mühim oldukları aşikâr olan süreli yayınlarından Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi ile hutbeler örnekleminde incelenmiştir.

2.1. Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi'de Doğal Afetleri Konu Alan Yazılar

Başkanlık toplumu din konusunda aydınlatma görevini yerine getirirken süreli yayın imkânından olabildiğince yararlanma yoluna gitmiştir. Zira 1954 yılında “Reislik Mecmuası”⁴¹ tecrübesiyle süreli yayın hizmetini başlatan Başkanlık, 1956 yılında yayımladığı “Diyanet İşleri Reisliği Mecmuası Ramazan Nüshası” ile bunu sürdürmeye çalışmış, Başkanlığın süreli yayın hizmeti ancak 1961 yılında sistematik bir hal almıştır.⁴² Başkanlık süreli yayın hizmetini başladığı tarihten günümüze

³⁹ Demir, “Depremin Teolojisi”, 6.

⁴⁰ Özdemir, “Mâtürîdî'nin Kötülük Problemine Yaklaşımı”, 423. Ayrıca bk. Özarslan, *Günah Musibet İlişkisi Üzerine*, 57-62. Afetler hakkında gerek bunların gerek iyilik ve güzelliklerin Allah'tan olduğu hakikatinin vurgulanarak Allah'ın kişiye uygun gördüğü her şeyin gönül hoşluğuyla kabullenilmesi, itiraz ve şikâyette bulunulmamasının temel bir ilke olarak kabul edildiği tasavvuf düşüncesindeki telakkiler için bk. Özarslan, *Günah Musibet İlişkisi Üzerine*, 63-68; Faruk Görgülü, “Musibetlere Bir Yaklaşım Biçimi Olarak İstirca Âyetine (Bakara Sûresi 156) Getirilen Bazı İşâri Yorumlar”, *ULUM 6/Özel Sayı* (2023), 79-112.

⁴¹ Lamia Levent Abul, “Diyanet Gazetesi'nden Diyanet Aylık Dergi'ye”, *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 28.

⁴² Diyanet İşleri Başkanlığı, günümüzde İlmî Dergi ismiyle bilinen ilk süreli yayını “Diyanet İşleri Reisliği Mecmuası Ramazan Nüshası” adıyla 1956 yılında yayımlamıştır. Yüksel Salman, “Dinî Yayıncılık Bağlamında Başkanlık Yayınları”, *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 10. Dergi ve içeriği hakkındaki bazı değerlendirmeler için bk. Kamil Büyüker,

farklı alanlarda ve değişik isimli yayınlarıyla sürdürmüştür. Başlangıçtan bugüne Diyanet İlmî Dergi, Diyanet Gazetesi/Diyanet Aylık Dergi, Diyanet Çocuk Dergisi gibi yayımlanmaya devam eden süreli yayınları olduğu gibi Haber Bülteni, Diyanet Avrupa, Çocuk Ek, Aile Ek gibi günümüzde yayımı sonlandırılmış süreli yayınları da bulunmaktadır.⁴³ Başkanlığın bugün itibarıyla süreli yayın hizmetini Diyanet Aylık Dergi, Diyanet Aile Dergisi, Diyanet Cim Dergisi, Diyanet Çocuk Dergisi, Geçerken Dergisi, Diyanet İlmî Dergi, Diyanet Arapça İlmî Dergi, Diyanet Bayram Gazetesi ve İngilizce olarak yayımlanan Diyanet Journal dergileri aracılığıyla devam ettirdiği görülmektedir.⁴⁴

Birbirinin devamı olan Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi⁴⁵ Başkanlığın dinî bilgilendirme konusunda güçlü bir şekilde yararlandığı süreli yayınlarının başında gelmektedir. Nitekim Diyanet Gazetesi 22 Kasım 1968 yılında yayımlanmaya başlamış ve Aralık 1990 yılına (382. sayı) kadar farklı format ve ebatlarda neşredilmiştir.⁴⁶ Başkanlık Ocak 1991'den itibaren Diyanet Gazetesi'nde isim ve şekil olarak bir değişikliğe gitmiş, söz konusu süreli yayının adı Diyanet Aylık Dergi olmuş ve aylık olarak yayımlanmaya başlamıştır.⁴⁷

1968'den bu yana kesintisiz olarak yayımlanan Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi'nin çok geniş bir muhtevaya sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Diyanet Gazetesi'nin muhtevası tefsir, hadis, fıkıh, siyer, tarih, sanat, kültür, edebiyat, hukuk, ahlak, coğrafya, ziraat, eğitim gibi farklı konuların ele alındığı geniş bir yelpazeye sahiptir.⁴⁸ Aynı durumun Diyanet Aylık Dergi için de geçerli olduğu görülmektedir. Nitekim Aylık Dergi'nin de dinin sahih bilgisi, bu bilgiye dayalı

"Mecmua'dan Dergiye Sırat-ı Müstakim'den Diyanet'e Süreli İslami Yayıncılığa Dair Notlar", *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 22-23.

⁴³ Faruk Görgülü, "Dinî Dergicilik ve Süreli Yayınlarımız", *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 24-26.

⁴⁴ DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı, "Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü", <https://dergi.diyanet.gov.tr/indexarsiv.php>.

⁴⁵ Abul, "Diyanet Gazetesi'nden Diyanet Aylık Dergi'ye", 30-31; Üçer - Çelebi, "Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları", 140-141.

⁴⁶ Üçer - Zoba, "Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında Hadisler", 229.

⁴⁷ Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı, 709-710; Abul, "Diyanet Gazetesi'nden Diyanet Aylık Dergi'ye", 30-31.

⁴⁸ Üçer - Zoba, "Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında Hadisler", 229-230.

olarak ortaya çıkan kültür, sanat ve edebiyat birikimi ile dünyada ve toplumda cereyan eden farklı olay ve olgulara bağlı olarak dinî sosyokültürel alanda yaşanan gelişmeleri dikkate alarak pek çok farklı alanda aktüel gündem ve yazıyı okuyucu ile paylaştığı görülmektedir.⁴⁹

Başkanlığın söz konusu muhteva zenginliği ve yelpaze genişliğine ilaveten dini sosyokültürel alanda görülen güncel gelişmeleri dikkatle takip edip her türlü sıcak gelişmeyi gözeterek hizmetlerini ona göre şekillendirdiği göz önünde bulundurulduğunda⁵⁰ gerek dünyada gerek ülkemizde yaşanan her türlü doğal afetle ilgili bilgilendirme hususuna da kayıtsız kalmayacağı aşikârdır. Nitekim Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi’de yapılan taramalarda gerek ülkemizde gerek dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan doğal afetler konusunda Başkanlığın ilgili yayınların farklı köşelerinde konunun değişik boyutlarını dikkate alan yazılar yayımladığı görülmektedir. Söz konusu yazılar; yazının yayımlandığı yıl, ay, sayfa, yazının adı ve varsa yazarı ve hangi olay üzerine yazıldığı hususları dikkate alınarak Tablo 1’de gösterilmiştir.

Yıl	Ay	Sayfa	Yazı ve Makale	Doğal Afet
1968	Ocak	1	Müminler Ancak Kardeştir	Mersin, Tarsus, Adana’da meydana gelen sel felaketi
1971	Haziran/2	15	Başkanlıkta felaketzedelere yardım komitesi kuruldu.	Burdur ve Bingöl illerinde yaşanan deprem
1974	Ağustos/2	7	Deprem ve İlahi Kanun	Deprem
1975	Ekim/2	10	Başlık yok	Deprem

⁴⁹ Üçer - Çelebi, “Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları”, 141-142. Diyanet Gazetesi’nden Diyanet Aylık Dergi’ye söz konusu süreli yayınlarda işlenen konular ve serdedilen yaklaşım hakkında bk. Bayar, “Yaygın Din Eğitimi Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığının Süreli Yayın Hizmetleri”, 457; Abul, “Diyanet Gazetesi’nden Diyanet Aylık Dergi’ye”, 30-33; Üçer-Çelebi, “Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları”, 141-142.

⁵⁰ Bu konuda Diyanet Aylık Dergi gündemleri ile Başyazı gündemlerinin farklılık göstermesi önemli bir veri sunmaktadır. Yapılan bir çalışmanın verilerine göre Dergi ve Başyazı gündemleri %75 oranında uyumlu iken; %25 oranında bir uyumsuzluğun var olduğu görülmektedir. Başkanlığın, Aylık Dergi’nin gündem planlamasında güncel gelişmeleri dikkate alan bir yaklaşım sergilediği görülmekle birlikte, yaşanan sıcak gelişmeler hakkında Başkanların kaleme aldıkları Başyazılar aracılığıyla konularla sığağı sığağına ilgilenme hassasiyeti gösterdiğini ortaya koymaktadır. Üçer-Çelebi, “Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları”, 144-145.

1976	Aralık/2	1-4	Kaderin Dışında Kalan Hiçbir Şey Yoktur (Süleyman Ateş)	Deprem (Van Çaldıran)
1977	Ocak/1	7	Başlık yok	Deprem (Van Çaldıran)
1977	Şubat/2	8	Zelzelenin Düşündürdükleri (Necmettin Nursaçan)	Deprem
1984	Ocak	21	Birimizin Derdi Hepimizin Derdidir (Talip Uluşan)	Deprem (Erzurum ve Çevresi)
1999	Eylül	* ⁵¹ 4 * 5-11 *12-17 *18-20	* Ölüme Uyanmak (Harun Özdemirci) * Deprem sonrası bölgede gördüklerimiz (Harun Özdemirci) *Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz: ‘Takdire Karışamayız ancak tedbirli olmak zorundayız. * Mahşeri Yaşadık (Ahmet Arslan)	Deprem (Marmara)
1999	Ekim	24	Deprem Ardından Yıkılanlar Yıkılmayanların Yürelerinde Yapılır (Gaffar Tetik)	Deprem (Marmara)
1999	Kasım	68	Deprem Üzerine (Yakup Üstün)	Deprem (Marmara)
1999	Aralık	*4 *6 *11	*Deprem (Yakup Üstün) / Merhaba *12 Kasım Depremi (Harun Özdemirci) *Deprem ve Tevekkül Üzerine Bir Değerlendirme (Doç. Dr. Fikret Karaman)	Deprem (17 Ağustos Marmara-12 Kasım Bolu/Düzce/Kaynaşlı)
2001	Ağustos	18	Başlık yok (Hacı Osman Mülayim)	Deprem

⁵¹ Tabloda * işareti, ilgili ayda konuyla alakalı birden fazla sayıda kaleme alınan yazılara işaret etmektedir.

2003	Mayıs	35	Bir Felaketin Ardından Görünümler (Prof. Dr. Nesimi Yazıcı)	Deprem (Ocak 1898 Balıkesir)
2005	Ağustos	37	Tabiat Olayları ve Afetler (Prof. Dr. Abdurrahman Çetin)	Tabiat olayları ve afetler
2011	Kasım	25	Yaşanan Afetler ve Musibetleri Okuma Adabı Üzerine (Prof. Dr. Mehmet Görmez)	Deprem (23 Ekim 2011 Van depremi)
2011	Aralık	48	Beraber sallandık, beraber sarsıldık beraber ağladık (Bülent Acun)	Deprem (23 Ekim Van depremi)
2014	Haziran	*4 *6 *13 *17 *20 *29	*Soma Faciası Üzerine (Prof. Dr. Mehmet Görmez) *Alın Teri ile Helalinden Kazanmak (Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz) *Alın teri ve Kömür Tozuyla Karılan Şehitlik Harcı (Prof. Dr. Ahmet Varman) *Musibetler Karşısında Mümince Duruşun Sacayakları: Tedbir, Takdir, Tevekkül (Prof. Dr. İlyas Üzümlü) *Tedbirsizliğe Boyun Eğmek Midir Kader? (Prof. Dr. Ramazan Altıntaş) *Soma'da Yiten Canlar Kömüre Gömülen Umutlar (Dr. Lamia Levent)	Maden faciası (13 Mayıs Soma)
2020	Şubat	22	Deprem Teopolitiği İlahi Belirleyicilik Rolünü Üstlenmek (Prof. Dr. Ali Köse)	Deprem
2020	Aralık	26	Tabii Afetlere Nasıl Bakalım (Doç. Dr. Halil Altıntaş)	Doğal Afetler

2023	Mart	*4 *6 *12 *16 *20 *22 *26 *66	*Doğal Afetler ve Deprem (Prof. Dr. Ali Erbaş) *Hassas Vicdanlar ve Mümin Yürekler (Mustafa Irmaklı) *Doğal Olaylara Doğru Bakış (Doç. Dr. Enver Osman Kaan) *Deprem Gerçeği ve Türkiye (Doç. Dr. Bülent Özmen) *Deprem Gölgesinde (Prof. Dr. Mahmut Çınar) *Gün, birlik ve beraberlik günüdür (Prof. Dr. Ali Akpınar) *Diyanet'in Deprem Seferberliği (Adil Elzerey) *Depremler Neden Oluyor? (Prof. Dr. Cağfer Karadaş)	Deprem (6 Şubat Kahramanmaraş merkezli)
2023	Mayıs	72	Afet Zamanlarında Dini Aktörlerin Toplumda Etkili Olma Yolları (Prof. Dr. Özcan Güngör)	Doğal Afetler
2023	Temmuz	42	Tabii Afetler Karşısında İnsan ve Sorumluluğu (Ali Böcü)	Doğal Afetler

Tablo 1. Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi'de Doğal Afetler Konusunda Kaleme Alınan Yazılar

Yirmi bir (21) Gazete ve Aylık Dergi sayısında doğal afetlerin farklı yönlerini ele alan kırk (40) yazıya yer verildiği görülmektedir. Söz konusu yazılarda “doğal afetler, doğal afetlerin nedenleri, doğal afetler ve Allah’ın tabiata koyduğu ilahî kanunlarla ilişkisi, doğa olaylarına nasıl bakılması gerektiği, doğal afetlerin teopolitiği, doğal afetler karşısında insan sorumluluğu, doğal afetler ile kader, takdir, tedbir ve tevekkül ilişkisi, deprem sonrasında kurumlar ve kişilerin maddî ve manevî alanlarda yapması gerekenler, dinî aktörlerin doğal afetler konusunda toplumda etkili olma yolları, yaşanan doğal afetler sonrasında bölgelere yapılan

ziyaretlerden izlenimler ve bunlar üzerinden bazı değerlendirmeler” gibi konunun hemen hemen bütün tabîî, dinî ve sosyal yönlerinin ele alındığı görülmektedir.

2.2. Başkanlığın Doğal Afetlere Yer Verdiği Hutbeler

Hız. Peygamber (s.a.v) döneminden günümüze Müslümanların farklı konularda sistematik olarak bilgilendirilmesinin en önemli araçlarından birinin hutbeler olduğunda şüphe yoktur.⁵² Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi örneklerinde görüldüğü üzere Başkanlığın hizmetlerinin ülke ve dünyada yaşanan gelişmelere göre şekil aldığı hususu hutbeler konusunda yapılan çalışmalarla da ortaya konulmuştur. Cumhuriyet döneminden bu tarafa Başkanlığın okuttuğu hutbeler konusunda yapılan çalışmalar bunu teyit etmektedir. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında okunan hutbelerin dinî konular yanında siyasî, sosyal, iktisadî ve askerî farklı alanlardaki konular hakkında olması kayda değerdir.⁵³ 1968’den 1991’e 23 yılda Diyanet Gazetesi’nde yayımlanan ve bütün ülkede okunan 757 hutbenin konu dağılımı da bu durumu desteklemektedir. Zira söz konusu hutbelerin otuz dördü (34) inanç ve ibadet, on ikisi (12) hac, onu (10) cami hakkında iken; yirmi dokuzu (29) orduyu teçhiz, vatan sevgisi ve zaferlerimiz, yine yirmi dokuzu (29) sağlık, yirmisi (20) millî birlik ve beraberlik, on ikisi (12) ağaç yetiştirme ve ormanlar, dokuzunun (9) ise çalışma hayatı hakkında olması bunu açıkça ortaya koymaktadır.⁵⁴ Başka bir çalışma verilerine göre 1999 yılındaki hutbelerin %30’u itikat, ibadet ve ahlak, %30’u dinî-millî gün ve geceler, %40’ı ise barış, çevre, kardeşlik, sağlık, sevgi gibi sosyal konular hakkında okunmuştur.⁵⁵ Yakın bir çerçevenin 1994 ve 2007’de okutulan hutbeler hakkında yapılan bir karşılaştırma çalışmasının verileri tarafından da teyit edildiği görülmektedir. Buna göre 1994’te okunan hutbelerin %27,73’ü iman, %20,43’ü ibadet, %51,82’si ahlak ve toplumsal hayatla; 2007 hutbelerinin %15,93’ü iman, %22,12’si ibadet, %61,95’i ahlak ve toplumsal hayatla ilgilidir.⁵⁶ 2017-2020

⁵² Recai Doğan, “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (1999), 491-512.

⁵³ Kılıç, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında”, 137-164.

⁵⁴ Akgün, “Diyanet Gazetesi’nde Yayımlanan Hutbeler”, 77-79.

⁵⁵ Onay, “Diyanet Hutbelerinin Muhteva Analizi”, 3.

⁵⁶ Abdullah Özbolat, “Hutbelerde Söylem Değişimi -Diyanet Hutbeleri Örneği-, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/29 (2014), 662.

tarihlerinde okunan iki yüz yedi (207) hutbe üzerinde yapılan çalışma verileri Başkanlık hutbelerinde söz konusu tavrın devam ettiğini ortaya koymaktadır. Nitekim söz konusu çalışma verilerine göre hutbelerin %5.8'i inanç, %7.3'ü ibadet hayatıyla ilgili iken, kalan % 86.9'u dinî sosyokültürel hayat hakkındadır.⁵⁷

Hutbelerde gerek ülkemizde gerek ülke dışında meydana gelen doğal afetler hakkında da bir bilgilendirme yapıldığı gerçeğinden hareketle buradaki çerçevenin de önemli olduğu düşüncesiyle 2011 yılından sonra Başkanlık merkezde hazırlanıp bütün ülkede ve çoğu yurt dışı temsilciliklerine bağlı camilerde okunan hutbeler çalışma kapsamında taranmıştır. Bilindiği ve yukarıda Diyanet Gazetesi'ndeki hutbeler hakkında bilgilendirmede görüldüğü üzere hutbeler, eldeki verilere göre 1960'lı yıllardan itibaren -1991-1992 ve 2006-2011 yılları gibi istisnai uygulamalar olmakla birlikte⁵⁸ genellikle Diyanet İşleri Başkanlığı merkezde söz gelimi Din İşleri Yüksek Kurulu gibi Kurul veya komisyonlar tarafından ya hazırlanıp ya da hazırlananların kontrolden geçirilmesi suretiyle okunmak üzere il, ilçe ve yurt dışı teşkilatlarıyla dergiler içinde ya da ek olarak veya dijital dünyadaki yeni gelişmelere bağlı olarak internet ortamında olmak üzere farklı kanallarla paylaşılmaktadır. Bu çalışma, Kanun'da yapılan değişikliklerden sonra Genel Müdürlük olarak yapılan birimlerin her birinin hizmetlerini daha çok kendi bünyelerinde kurulan uzmanlıklar vasıtasıyla yürütmeleri olgusuna bağlı olarak⁵⁹ Din Hizmetleri Genel Müdürlüğünün internet sitesinde paylaşılan hutbelerin⁶⁰ yeterli veri sağlayacağı düşüncesiyle söz konusu hutbelerle sınırlı tutulmuştur. Tablo 2'de 2011-2023 yılları arasında doğal afetler konusuna yer verilen hutbelere; hutbenin okunduğu yıl, ay,

⁵⁷ Umut Kaya, "2017-2020 Yılları Arasında Yayınlanan Hutbelerle İlgili Bir Analiz", *Amasya İlahiyat Dergisi* 17 (2021), 224, 232.

⁵⁸ Nay, "Diyanet Hutbelerinin Muhteva Analizi", 2; Mehmet Yaşar, "İmam-Hatiplerin Kendi Hutbelerini Okuması", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 1/476; Halise Kader Zengin, "Son Dönem Cumhuriyet Hutbelerinin İçerik Analizi (2003-2011 Yılları Arası)", *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu -II (30 Mart - 01 Nisan 2012, Ankara)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013) 2/125-130.

⁵⁹ Cenksu Üçer, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi -Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazıları Örneğinde-", *İlahiyat Akademik: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 14 (2021), 60.

⁶⁰ DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı, "Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü", <https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/kategoriler/yayinlarimiz/hutbeler>.

hutbe konusu ve hangi doğal afetle ilgili olduğu hususları dikkate alınarak yer verilmiştir.

Yıl	Ay	Hutbe	Doğal Afet
2011	Ekim	Müminler Tek Bir Vücut Gibidir	2011 - Van Depremi
2014	Mayıs	Müminler Tek Vücut Gibidir	Manisa - Soma Maden Faciası
2019	Ağustos	Güvenli Bir Hayat İçin Afetlere Hazır Olalım	17 Ağustos 1999 - Marmara Depremi Sene-i Devriyesi
2020	Ocak	Afetlere Karşı Bilinçli Olalım	2020 - Elazığ Depremi
2020	Mart	Allah Temizdir, Temizliği Sever	Covid 19 - Salgın Hastalık Dönemi
2020	Mart/2	Tedbir Mümin'den Takdir Allah'tandır	Covid 19 - Salgın Hastalık Dönemi
2020	Kasım	Mümin Sorumluluk Sahibidir	2020 - İzmir Depremi
2021	Temmuz	Afetlere Karşı Sorumluluğumuzun İdrakinde Olalım	Orman Yangınları ve Sel Felaketi
2021	Ağustos	Zorluklar Birlikte Aşılır	Orman Yangınları
2023	Şubat	Gün, Milletçe Kenetlenme Günüdür	Kahramanmaraş Merkezli Büyük Deprem Felaketi
2023	Şubat/2	Kardeşlik, Dayanışma ve Dua Vakti	Kahramanmaraş Merkezli Büyük Deprem Felaketi
2023	Mart	Mümin Güvenen ve Güvenilen Kişidir	Kahramanmaraş Merkezli Büyük Deprem Felaketi
2023	Mayıs	Ramazan ve Dayanışma	Kahramanmaraş Merkezli Büyük Deprem Felaketi

Tablo 2. Doğal Afetlere Yer Verilen Hutbeler (2011-2023)

2011-2023 yıllarında doğal afetlere yer verildiği tespit edilen on üç (13) hutbede takdirin Allah'tan tedbirin mü'minden olduğu, güvenli bir hayat için afetlere hazır ve bilinçli olmak gerektiği, salgın hastalıklara karşı tedbirli olunması ve temizlik kurallarına uyulması gerektiği, mü'minlerin tek bir vücut gibi oldukları, zorlukların birlikte aşılabacağı ve milletçe kardeşlik ve dayanışma içerisinde olup kenetlenmek gerektiği, mü'minin güvenen ve güvenilen kişi olduğu gibi konu başlıklarına yer verildiği görülmektedir.

3. Konu Ele Alınırken Atıfta Bulunulan Âyet ve Hadisler

Çalışmada, yazılarda ve hutbelerde konu ele alınırken hangi âyet ve hadislerin kullanıldığına dair yapılacak bir inceleme doğal afetlere yaklaşımın hangi çerçevede ele alındığını göstermesi açısından önemli görülmektedir.

3.1. Diyanet Gazete ve Aylık Dergi'de Doğal Afetler Ele Alınırken Yer Verilen Âyet ve Hadisler

Yıl	Ay	Makale	Âyet	Hadis
1968	Ocak	Müminler Ancak Kardeşdir	el-Hucurât, 49/10	"... birbirlerine şefkat göstermekte mü'minlerin bir vücut gibi olduğunu görürsün. Bu vücudun bir uzvu mustarip olduğu takdirde..." (Müslim, "Birr", 66).
1974	Ağustos/2	Deprem ve İlahi Kanun (Lütfi Göker)	el-En'âm 6/2 (Metin olarak verilmemiş anlamsal bir ifade kullanılmış)	
1977	Şubat/2	Zelzelenin Düşündürdükleri (Necmettin Nursaçan)	el- En'âm 6/59 el-En'âm 6/6 el-En'âm 6/33 el-Hac 22/1 es-Sâ'd 38/76-77 el-Bakara 2/258	

			en-Nâziât 79/24-25 el-Kehf 18/34-39 el-Enfâl 8/33 el-Fâtır 35/45	
1999	Eylül	# ⁶¹ Ölüme Uyanmak (Harun Özdemirci) ω Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz: “Takdire Karışamayız Ancak Tedbirli Olmak Zorundayız.”	# Âl-i İmran 3/185 # el-Bakara 2/201 ω el-Hac 22/1-2 ω en-Nisâ 4/71 ω el-Mâide 5/32	
1999	Kasım	Deprem Üzerine (Yakup Üstün)	et-Tekvîr 81/1-7 el-En‘âm 6/50	
1999	Aralık	Deprem ve Tevekkül Üzerine Bir Değerlendirme (Doç. Dr. Fikret Karaman)	el-En‘âm 6/59 Yâsîn 36/82 et-Talâk 65/3 el-Bakara 2/155 el-Bakara 2/286	İçinizden hiçbir fert yoktur ki onun cehennemdeki oturma yeri ve cennetteki oturma yeri belirlenmemiş, yani takdir edilmemiş olsun...” (İbn Hanbel, I/83). “Hz. peygamber yıkılmaya yüz tutmuş olan bir mağaraya uğradı da Allah’ın kazasından kaderine kaçıyorum” (Müslim, “Kader”, 1). “Müslümana isabet eden her hastalık, yorgunluk, üzüntü ve

⁶¹ Tabloda #, ω, ♣, ♦, &, Φ, θ, Δ, ∘, ¥, = işaretleri, aynı ay içerisinde birden fazla yazı kaleme alınmış olması dolayısıyla bu durumun karışıklığa mahal vermemesi için ilgili yazılarda kullanılan âyet ve hadislerle işaret etmektedir.

				keder mutlaka günahlarına kefarefet olur.” (Müslim, “Birr”, 49).
2005	Ağustos	Tabiat Olayları ve Afetler	el-Münafikûn 63/11 et-Teğâbün 64/11 el-Bakara 2/155-157 el-Hadîd 57/22-23 en-Necm 53/43-44 Hûd 11/100-103 er-Rûm 30/41-42 el-Enfâl 8/33 eş-Şûrâ 42/30 el-Mülk 67/2	<p>“Musibetlerin çoğu önce enbiyaya sonra evliyaya daha sonra da derecelerine göre diğer insanlara isabet eder... belalar günahlardan arınıncaya kadar...” (Tirmizi, “Zühd”, 56).</p> <p>“Yüce Allah bir kimseye hayır dilerse...” (Buhari, “Merdâ”, 1).</p> <p>“Mükâfatın büyüklüğü imtihanın büyüklüğü oranındadır...” (İbn Mace, “Fiten”, 23).</p> <p>“... bir mümin Yüce Allah’a günahsız ve tertemiz kavuşuncaya kadar çoluğundan, çocuğundan... bela eksik olmaz” (Tirmizi, “Zühd”, 57).</p> <p>“...Allah yolunda ölmek şehitlik. İç hastalıklarından ölmek şehitlik. Yanarak ölmek...” (Nesai, “Cihad”, 48).</p> <p>“Kim malını korumak uğruna öldürülürse şehittir.” (Buhari “Mezâlim”, 33).</p> <p>“Şehit cennettedir.” (Ebu Davud, “Cihad”, 25).</p> <p>“Allahım! Senden bu rüzgârın, onun içinde bulunanın ve onunla gönderilenin hayrını isterim. Bu rüzgârın şerrinden, içinde bulunanın ve onunla gönderilenin şerrinden sana sığınırım.” (Müslim, “İstıska”, 15).</p> <p>“Allah’ım bize faydalı yağmur ver.” (Buhari, “İstıska”, 23).</p>

				“Enes b. Malik şöyle demiştir. Peygamber zamanında bir kuraklık olmuştu. Bir Cuma günü Rasûlallah hutbe okurken... Allah’ım bize yağmur ver, Allah’ım bize yağmur ver...” (Buhari, “Cuma”, 35).
2011	Kasım	Yaşanan Afetler ve Musibetleri Okuma Adabı Üzerine (Prof. Dr. Mehmet Görmez)		“Sabır, musibetin başa geldiği ilk andadır.” (Müslim, “Cenâiz”, 14). “Allah Teâlâ’nın koymuş olduğu sınırlara uygun yaşayanlar ile bu sınırları ihlâl eden kimselerin durumu, bir gemiye binmiş, gemi içerisindeki yerleri kura ile belirlenmiş iki grup insanın durumuna benzer...” (Buhari, “Şirket”, 6).
2014	Haziran	♣ Alın Teri ile Helalinden Kazanmak (Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz) ♦ Alın teri ve Kömür Tozuyla Karılan Şehitlik Harcı (Prof. Dr. Ahmet Varman) & Musibetler Karşısında Mümince Duruşun Sacayakları: Tedbir, Takdir, Tevekkül (Prof. Dr. İlyas Üzümlü)	♣ el-Mü’minûn 23 /51 ♦ el-Mü’min 40/44 ♦ Âl-i İmrân 3/159 ♦ Lokmân 31/22 ♦ en-Nisâ 4/78-79 ♦ el-Hadîd 57/22 ♦ et-Tevbe 9/51 & eş-Şûrâ 42/30 & et-Tevbe 9/51 & el-Haşr 59/22 & Yâsîn 36/12 & el-Enfâl 8/51 & el-Bakara 2/155 Φ el-İsrâ 17/15	♣ “Hiç kimse kendi el emeğinin kazancından daha hayırlı bir yiyecek asla yememiştir.” (Buhari, “Büyû”, 15). ♦ “...İnsanın yediği şeylerin en güzeli, kendi kazancından olandır ve kişinin çocuğu onun kazancındandır.” (Nesai, “Buyu”, 1). ♦ “Sizden birinizin urganını alıp...” (Buhari, “Zekat”, 40). ♦ “...Bir kimse çocuk çocuğunun geçimi için çabalarsa o kimse, Allah yolundadır...” (Taberani, <i>Evsat</i> , 7/56.). ♦ “Bindiği hayvan tarafından yere atılan ve bu sebeple ölen, yılan sokması sebebiyle ölen...” (Buhari, “Ezan”, 73).

		<p>Φ Tedbirsizliğe Boyun Eğmek Midir Kader ? (Prof. Dr. Ramazan Altıntaş)</p>	<p>Φ el-Müddessir 74/38 Φ en-Necm 53/39 Φ el-Bakara 2/286 Φ Âl-i İmrân 3/182 Φ el-Hadîd 57/22-23 Φ el-Bakara 2/155 Φ er-Ra'd 13/14 Φ en-Nisâ 4/71 Φ el-Enfâl 8/60 Φ el-Ahzâb 33/82 Φ ed-Duhân 44/23 Φ el-En'âm 6/102</p>	<p>◆ "... Önce deveni bağla, sonra tevekkül et!" (Tirmizi, "Sıfatu'l Kıyame", 60). ◆ "... Bana Allah yeter; o ne güzel vekildir' de!" (Ebu Davud, "Akdiyye", 28). ◆ "Şehit olan kimse ölümü tadarken, birinizin ancak bir çimdik acısından hissettiği kadar bir acı duyar." (Tirmizi, "Siyer", 26). ◆ "İman eden kişinin hâli ne kadar da hoştur!..." (Müslim, "Zühhd", 64). & "Birinizin başına bir musibet geldiği zaman, 'Biz Allah'a aitiz...' (Müslim, "Cenâiz", 3). & "Vücuduna batacak bir dikene varıncaya kadar, Müslüman'ın başına gelen her bir musibet sebebiyle hataları affolunur." (Müslim, "Birr ve Sıla" 49). & "Şehitler beştir: Taundan ölen, karın hastalığından vefat eden, suda boğulan, yıkık altında kalıp ölen, bir de Yüce Allah yolunda öldürülenler." (Müslim, "İmare", 51). Φ "... Allah'ın kaderinden bir başka kaderine sığıyoruz." (Muvatta, "Cami", 7).</p>
2020	Aralık	<p>Tabii Afetlere Nasıl Bakalım (Doç. Dr. Halil Altıntaş)</p>	<p>er-Rûm 30/41 el-Ankebût 29/40 Âl-i İmrân 3/189 er-Rahmân 55/29</p>	

			el-Haşr 59/2 en-Neml 27/52	
2023	Mart	9 Gün, Birlik Ve Beraberlik Günüdür (Prof. Dr. Ali Akpınar) Δ Doğal Afetler ve Deprem (Prof. Dr. Ali Erbaş) ∂ Hassas Vicdanlar ve Mümin Yüreklere (Mustafa Irmaklı) ¥ Doğal Olaylara Doğru Bakış (Doç. Dr. Enver Osman Kaan) ▫ Depremler Neden Oluyor? (Prof. Dr. Çağfer Karadaş)	ΔYûnus 10/5 Δ el-Kamer 54/49 Δ er-Rûm 30/41 Δ el-Mülk 67/2 Δ el-Bakara 2/286 Δ Âl-i İmrân 3/146 Δ el-Asr 103/1-3 ∂ el-Kamer 54/49 ∂ Yûnus 10/5 ∂ en-Nebe 78/6-7 ∂ el-Bakara 2/195 ∂ eş-Şûrâ 42/30 ∂ el-Bakara 2/155-156 ∂ el-Mü'min 40/60 ¥ ez-Zümer 39/62 ¥ er-Rûm 30/30 ¥ el-Ahzab 33/62 ¥ eş-Şûrâ 42/30 ¥ Hûd 11/61 ¥ el-Bakara 2/195 ¥ et-Tevbe 9/51 ¥ et-Tekvîr 81/1-6 ¥ İbrâhîm 14/48 ¥ Tâhâ 20/55	9 “İnsanların en şiddetli belaya maruz kalanları peygamberlerdir.” (Tirmizi, “Zühd”, 57) 9 “Bilal, ezan oku da bizi namazla rahatlat.” (Ebu Davud, “Edeb”, 78) 9 “Düşmanla karşılaşmayı/savaşı istemesin. Ama savaşmak zorunda kalırsa sebat etsin...” (Müslim “Cihad ve Siyer”, 20) 9 “Sizden birinin ölümü temenni etmesin...” (Buhari, “Merda”, 19) 9 “Allah'ım! Yıkıntı altında kalmaktan sana sığınırım. Yüksek bir yerden düşmekten sana sığınırım. Suda boğulmaktan, ateşte yanmaktan, yaşlanıp ele avuca düşmekten sana sığınırım.” (Nesai, “İstiazâ”, 61) 9 “Müminin hayranlık verici bir hâl vardır ki onun her işi hayırdır. Bu hâl, müminden başka hiç kimsede bulunmaz. Eğer bir genişliğe (nimete) kavuşursa şükreder ve bu onun için bir hayır olur. Eğer bir darlığa (musibete) uğrarsa sabreder ve bu da onun için bir hayır olur.” (Müslim, “Zühd”, 64) 9 “Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer.” (Müslim, “Birr”, 66)

			<p>▪ el-En'âm 6/75-80</p> <p>▪ eş-Şûrâ 42/30</p>	<p>Δ “Müminin durumu ne hoş!... Darlık ve sıkıntıya düştüğünde sabrederse bu da onun için hayır olur.” (Müslim, “Zühd”, 64).</p> <p>Δ “Batan bir diken bile olsa başına gelen her musibet/acı, Müslümanın günahlarına kefarettir.” (Müslim, “Birr”, 49).</p> <p>⊖ “Devemi bağladıktan sonra mı tevekkül edeyim yoksa bağlamadan mı?” diye soran sahabe, “Önce bağla, sonra tevekkül et.” (Tirmizi, “Sıfatu'l Kıyame”, 60).</p> <p>⊖ “... Göz yaşarır, kalp hüzinlenir. Biz ancak Rabbimizin razı olacağı sözleri söyleriz...” (Buhari, “Cenâiz”, 43).</p> <p>⊖ “Müminler... tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer.” (Müslim, “Birr”, 66).</p> <p>⊖ “Müminin sıkıntısı, hastalığı ... kendisine eziyet veren her şey için Allah onun derecesini yükseltir ve hatalarını affeder.” (Buhari, “Merdâ”, 1).</p> <p>⊖ “... yanarak, boğularak, yıkıntı/enkaz altında kalarak...” (Nesai, “Cihad”, 48).</p> <p>¥ “Hayır tamamen sana ait, şer ise sana nispet edilemez.” (Müslim, “Mesacid”, 201).</p> <p>¥ “Müminin işi ne güzeldir!... Bir darlık ve kasvet hâli isabet ettiğinde</p>
--	--	--	--	---

				ise sabreder, yine kendisi için hayır olur.” (Müslim, “Zühd”, 64).
2023	Temmuz	Tabii Afetler Karşısında İnsan ve Sorumluluğu (Ali Böcü)	el-İsrâ, 17/70. el-Ahzab, 33/72. el-Bakara, 2/30-33. el-Alâk, 96/1. el-Enfal, 8/53; el-Fâtır, 35/43- 44; er-Rûm, 30/41; Âl-i İmran, 3/104, 114. et-Tevbe, 9/40.	“... Kim ilim için yola çıkarsa Allah ona cennete giden yolu kolaylaştırır...” (Tirmizî, “İlim”, 19). “... Önce deveni güzelce bağla sonra tevekkül et!” (Tirmizi, “Sıfatü'l-Kiyame”, 60).

Tablo 3. Diyanet Gazete ve Aylık Dergi’de Doğal Afetler Ele Alınırken Yer Verilen Âyet ve Hadisler

Yazılarda en çok zikredilen âyetlere göz atıldığında Bakara suresinin 155. âyetine 5 defa, Şûrâ suresinin 30. âyetine 5 defa, Bakara suresinin 286. âyetine 3 defa, Tevbe suresinin 51. âyetine 3 defa, Rûm suresinin 41. âyetine 3 defa vurgu yapıldığı görülmektedir.

Yazılarda **Bakara suresinin 155.** âyet-i kerimesi 5 defa (Gazete ve Dergi yazıları: Deprem ve Tevekkül Üzerine Bir Değerlendirme/ Aralık 1999, Tabiat Olayları ve Afetler/ Ağustos 2005, Musibetler Karşısında Mümince Duruşun Sacayakları: Tedbir, Takdir, Tevekkül/ Haziran 2014, Tedbirsizliğe Boyun Eğmek Midir Kader? / Haziran 2014, Hassas Vicdanlar ve Mümin Yürekler/ Mart 2023) zikredilmiştir.⁶²

Yazılarda **Şûrâ suresinin 30.** âyet-i kerimesi 5 defa (Gazete ve Dergi yazıları: Tabiat Olayları ve Afetler/ Ağustos 2005, Musibetler Karşısında Mümince Duruşun Sacayakları: Tedbir, Takdir, Tevekkül/ Haziran 2014, Hassas Vicdanlar ve Mümin

⁶² “And olsun ki sizi biraz korku ve açlıkla mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele!” Âyet-i kerimelerin meâlleri Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında neşredilen Kur’an Yolu ve Türkçe Meâli adlı çalışmadan alınmıştır. Kur’an Yolu Meâli, haz. Hayreddin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014).

Yüreker/ Mart 2023, Doğal Olaylara Doğru Bakış/ Mart 2023, Depremler Neden Oluyor? / Mart 2023) zikredilmiştir.⁶³

Yazılarda **Bakara suresinin 286.** âyet-i kerimesi 3 defa (Gazete ve Dergi yazıları: Deprem ve Tevekkül Üzerine Bir Değerlendirme/ Aralık 1999, Tedbirsizliğe Boyun Eğmek Midir Kader? / Haziran 2014, Doğal Afetler ve Deprem/ Mart 2023) zikredilmiştir.⁶⁴

Yazılarda **Tevbe suresinin 51.** âyet-i kerimesi 3 defa (Gazete ve Dergi yazıları: Alın teri ve Kömür Tozuyla Karılan Şehitlik Harcı/ Haziran 2014, Musibetler Karşısında Mümince Duruşun Sacayakları: Tedbir, Takdir, Tevekkül/ Haziran 2014, Doğal Olaylara Doğru Bakış/ Mart 2023) zikredilmiştir.⁶⁵

Yazılarda **Rum suresinin 41.** âyet-i kerimesi 3 defa (Gazete ve Dergi yazıları: Tabii Afetlere Nasıl Bakalım/ Aralık 2020, Doğal Afetler ve Deprem/ Mart 2023, Tabii Afetler Karşısında İnsan ve Sorumluluğu/ Temmuz 2023) zikredilmiştir.⁶⁶

Yazılarda;

-“Müminin durumu ne ilginçtir! Her hâli kendisi için hayırlıdır. Bu durum yalnız mümine mahsustur. Başına sevinecek bir hâl geldiğinde şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir sıkıntı geldiğinde ona sabreder; bu da onun için hayır olur.” hadis-i şerifine 4 defa;⁶⁷

⁶³ “Başımıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir; kaldı ki Allah birçoğunu da bağışlar.”

⁶⁴ “Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!”

⁶⁵ “De ki: ‘Allah bize ne yazmışsa başımıza ancak o gelir. O bizim mevlâmızdır.’ Müminler yalnız Allah’a güvenip dayansınlar.”

⁶⁶ “İnsanın kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; Böylece Allah – dönüş yapınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.”

⁶⁷ İlgili hadis-i şerife yer veren Gazete ve Dergi yazıları şunlardır: Alın Teri ve Kömür Tozuyla Karılan Şehitlik Harcı/ Haziran 2014, Gün Birlik ve Beraberlik Günüdür/ Mart 2023, Deprem ve Doğal Afetler/ Mart 2023, Doğal Olaylara Doğru Bakış/ Mart 2023.

- “Müminin başına gelen her musibet, hatta batan bir diken bile, onun günahlarına kefarete olur.” hadis-i şerifine 3 defa;⁶⁸

- “Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer.” hadis-i şerifine 3 defa;⁶⁹

- “Enes b. Mâlik şöyle anlatıyor: “Bir adam, ‘Ey Allah’ın Resûlü! Devemi bağlayıp da mı Allah’a tevekkül edeyim, yoksa bağlamadan mı tevekkül edeyim?’ diye sordu. Resûlullah (sav), ‘Önce onu bağla, sonra Allah’a tevekkül et!’ buyurdu.” hadis-i şerifine 3 defa⁷⁰ yer verilmiştir.

Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi’de doğal afetlerle ilgili kaleme alınan yazılarda en çok yer verilen âyet-i kerimeler ve hadis-i şeriflerin daha çok doğal afetlerin sonuçlarına yönelik olduğu görülmektedir. Bu bağlamda doğal afetlerin bir imtihan vesilesi oldukları, Allah’ın insana gücünün yetmeyeceği bir şeyi yüklemeyeceği; söz konusu afetlerin bazılarının insanların kendi elleriyle yaptıkları şeylerden kaynaklandığı; musibetlere karşı insanın gerekli tedbirleri aldıktan sonra tevekkül etmesi gerektiği; mü’minlerin böyle bir sıkıntı ile karşılaştıklarında sabretmeleri gerektiği, zira bunların her birinin günahlara kefarete olduğu; mü’minlerin birbirlerinin uzuvları gibi oldukları için bu durumlarda birbirlerine yardımda bulunmaları gerektiği gibi hususları ihtiva eden âyet-i kerime ve hadis-i şeriflere yer verilmiş olması Başkanlığın doğal afetlere yaklaşımı hakkında bir fikir vermesi bakımından dikkate değerdir.

⁶⁸ İlgili hadis-i şerife yer veren Gazete ve Dergi yazıları şunlardır: Deprem ve Tevekkül Üzerine Bir Değerlendirme/ Aralık 1999, Musibetler Karşısında Mümince Duruşun Sacayakları: Tedbir, Takdir, Tevekkül/ Haziran 2014, Doğal Afetler ve Deprem/ Mart 2023.

⁶⁹ İlgili hadis-i şerife yer veren Gazete ve Dergi yazıları şunlardır: Müminler Ancak Kardeştir/ Ocak 1968, Gün Birlik ve Beraberlik Günüdür/ Mart 2023, Hassas Vicdanlar ve Mümin Yürekler/ Mart 2023.

⁷⁰ İlgili hadis-i şerife yer veren Gazete ve Dergi yazıları şunlardır: Alın Teri ve Kömür Tozuyla Karılan Şehitlik Harcı/ Haziran 2014, Hassas Vicdanlar ve Mümin Yürekler/ Mart 2023, Tabii Afetler Karşısında İnsan ve Sorumluluğu/ Temmuz 2023.

3.2. Hutbelerde Doğal Afetler Ele Alınırken Yer Verilen Âyet ve Hadisler

Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi’de olduğu gibi hutbelerde de konu ele alınırken hangi âyet-i kerimeler ve hadis-i şeriflerin kullanıldığına dair yapılacak bir inceleme hutbelerde doğal afetlere yaklaşımın hangi çerçevede ele alındığını göstermesi bakımından önemli görülmektedir.

Yıl	Ay	Hutbe	Âyetler	Hadisler
2011	Ekim	Müminler Tek Bir Vücut Gibidir	el-Bakara 2/155-156	“Sabır ancak (musibetin) ilk vurduğu andadır.” (Buhârî, “Cenâiz”, 32).
2014	Mayıs	Müminler Tek Vücut Gibidir	el-Bakara 2/155-156	“Müminin durumuna şaşılır! Her hâli kendisi için hayırlıdır. Bu durum yalnız mümine mahsustur. Başına sevinecek bir hâl geldiğinde şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir sıkıntı geldiğinde ona sabreder; bu da onun için hayır olur.” (Müslim, “Zühd ve rekâik”, 64). “Allah’ım! Bizleri önümüzden, arkamızdan, sağımızdan, solumuzdan ve üstümüzden (gelebilecek her türlü bela ve musibete karşı) muhafaza eyle!” (Buhârî, “De’avât”, 26).
2019	Ağustos	Güvenli Bir Hayat İçin Afetlere Hazır Olalım	er-Rûm 30/41 el-A’raf 7/56 eş-Şûrâ 42/30	“Batan bir diken bile olsa Müslüman’ın başına gelen her bir musibeti, Allah onun günahlarına kefaret kılar.” (Buhârî, “Merdâ”, 1). “...Önce devesini bağlar, sonra tevekkül eder.” (Tirmizi, “Sifatü’l-kıyame”, 60).
2020	Ocak	Afetlere Karşı Bilinçli Olalım	el-Bakara 2/155	“Müminin durumu ne hoştur! Her hâli kendisi için hayırlıdır. Bu durum sadece mümine hastır. Bir nimetle

				<p>karşılaştığında şükreder; bu onun için hayır olur. Bir musibetle karşılaştığında ise sabreder; bu da onun için hayır olur.” (Müslim, “Zühd”, 64).</p> <p>“Allah ihmalkârlık ve gevşeklikten hoşlanmaz. Senin akıllı davranman gerekir. Fakat artık yapabileceğin bir şey kalmadığı zaman, ‘Allah bana yeter. O, ne güzel vekildir.’ de.” Ebû Davud, “Akdiye”, 28).</p> <p>“Bir kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece, Allah da o kulun yardımcısıdır.”(Ebû Davud, “Edeb”, 60).</p>
2020	Mart	Allah Temizdir, Temizliği Sever	el-Müddessir 74/1-5 et-Tevbe 9/108	<p>“Temizlik imanın yarısıdır.” (Müslim, “Taharet”, 1).</p> <p>“Allah güzeldir, güzel olanı sever; temizdir, temizliği sever; kerem sahibidir; cömertliği sever.” (Müslim, “İman”, 147).</p>
2020	Mart/2	Tedbir Mümin’den Takdir Allah’tan’dır	eş-Şu’arâ 26/78-81	<p>“Allah, indirdiği her hastalığın muhakkak şifasını da vermiştir.” (Buhârî, “Tıb”, 1).</p>
2020	Kasım	Mümin Sorumluluk Sahibidir	el-Kiyâmet 75/36	<p>“Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da bu acıyı paylaşan bir beden gibidir.” (Müslim, “Birr”, 66).</p>
2021	Temmuz	Afetlere Karşı Sorumluluğumuzun İdrakinde Olalım	er-Rûm 30/41 el-Bakara 2/195	<p>“Nerede olursan ol, Allah’a karşı sorumluluğunun bilincinde ol!” (Tirmizi, “Birr”, 55).</p>

2021	Ağustos	Zorluklar Birlikte Aşılır	el-İnşirâh 94/5-6	“Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da bu acıyı paylaşan bir beden gibidir.” (Müslim, “Birr”, 66).
2023	Şubat	Gün, Milletçe Kenetlenme Günüdür	el-İnşirâh 94/5-6	“Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da bu acıyı paylaşan bir beden gibidir.” (Müslim, “Birr”, 66).
2023	Şubat /2	Kardeşlik, Dayanışma ve Dua Vakti	Âl-i İmran 3/103 el-Mü'min 40/60 el-A'râf 7/55	“Kim, bir kardeşinin ihtiyacını giderirse Allah da onun ihtiyacını giderir.” (Müslim, “Birr”, 58).
2023	Mart	Mümin Güvenen ve Güvenilen Kişidir	el-Fetih 48/4 el-Ahzâb 33/3 et-Tevbe 9/40	“Sizin en hayırlınız, kendisinden hayır umulan ve asla kötülük beklenmeyendir.” (Buhâri, “Edeb”57). “Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden güvende olduğu kimsedir. Mümin de insanların canları ve mallarını kendisine karşı emniyette bildikleri kişidir.” (Tirmizi, “İman”, 12).
2023	Mayıs	Ramazan ve Dayanışma	et-Tevbe 9/71 el-Mâide 5/2	“Kim bir Müslüman'ın sıkıntısını giderirse, Allah da kıyamet günü onun bir sıkıntısını giderir.” (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 60). “Müminler tuğlaları birbirine sınıksız kenetlenmiş bir bina gibidir.” (Buhârî, “Salât”, 88).

Tablo 4. Doğal Afetlerle İlgili Hutbelerde Yer Verilen Âyet ve Hadisler

Hutbelerde en çok kullanılan âyetler incelendiğinde; Bakara suresinin 155/156. âyetine 3 defa, İnşirâh suresinin 5-6. âyetine 2 defa, Rûm suresinin 41. âyetine 2 defa vurgu yapıldığı görülmektedir.

Hutbelerde **Bakara suresinin 155/156.** âyet-i kerimesi 3 defa (Hutbeler: 28.10.2011 “Müminler Tek Bir Vücut Gibidir”, 16.05.2014 “Müminler Tek Vücut Gibidir”) kullanılmıştır.⁷¹

Hutbelerde **İnşirâh suresinin 5-6.** âyet-i kerimesi 2 defa (Hutbeler: 06.08.2021 “Zorluklar Birlikte Aşılır”, 10.02.2023 “Gün, Milletçe Kenetlenme Günüdür”) kullanılmıştır.⁷²

Hutbelerde **Rûm suresinin 41.** âyet-i kerimesi 2 defa (Hutbeler: 16.08.2019 “Güvenli Bir Hayat İçin Afetlere Hazır Olalım”, 31.01.2021 “Afetlere Karşı Bilinçli Olalım”) kullanılmıştır.⁷³

Hutbelerde;

- “Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer.” hadis-i şerifine 3 defa⁷⁴;

- “Müminin durumu ne ilginçtir! Her hâli kendisi için hayırlıdır. Bu durum yalnız mümine mahsustur. Başına sevinecek bir hâl geldiğinde şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir sıkıntı geldiğinde ona sabreder; bu da onun için hayır olur.” hadis-i şerifine 2 defa⁷⁵ yer verilmiştir.

⁷¹ “And olsun ki sizi biraz korku ve açlıkla mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele! Onların başına bir musibet geldiği zaman: ‘Muhakkak ki biz Allah’a aitez ve tekrar O’na döneceğiz.’ derler.”

⁷² “Her zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Muhakkak her zorlukla birlikte bir kolaylık vardır.”

⁷³ “İnsanın kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah – dönüş yapınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.”

⁷⁴ İlgili hadis-i şerife yer veren hutbeler şunlardır: “Mümin Sorumluluk Sahibidir” 06.11.2020, “Zorluklar Birlikte Aşılır” 06.08.2021, “Gün, Milletçe Kenetlenme Günüdür” 10.02.2023.

⁷⁵ İlgili hadis-i şerife yer veren hutbeler şunlardır: “Müminler Tek Vücut Gibidir” 16.05.2014, “Afetlere Karşı Bilinçli Olalım” 31.01.2020.

Hutbelerde doğal afetlerle ilgili kaleme alınan yazılarda en çok yer verilen âyet-i kerimeler ve hadis-i şeriflerin de yine daha çok doğal afetlerin sonuçlarına yönelik olduğu görülmektedir. Bu bağlamda hutbelerde de doğal afetlerin bir imtihan vesilesi oldukları, söz konusu afetlerin bazılarının insanların kendi elleriyle yaptıkları şeylerden kaynaklandığı; mü'minlerin böyle bir sıkıntı ile karşılaştıklarında sabretmeleri gerektiği; ayrıca her zorlukla birlikte bir kolaylığın bulunduğu; mü'minlerin birbirlerinin uzuvları gibi oldukları için bu durumlarda birbirlerine yardımda bulunmaları gerektiği gibi hususları ihtiva eden âyet-i kerime ve hadis-i şeriflere yer verilmiş olması Başkanlığın doğal afetlere yaklaşımı hakkında bir çerçeve çizmesi açısından önemlidir.

4. Başkanlığın Doğal Afetleri Ele Alışı

Diyanet Gazetesi, Diyanet Aylık Dergi ve hutbeler örnekleminde yapılan incelemede doğal afetler daha çok ülkemizde yaşanan depremler, maden faciaları ve orman yangınları gibi afetlerden hareketle insandan kaynaklanmayıp sünnetullah/âdetullah kapsamında vuku bulanlar ve insandan kaynaklananlar şeklinde genelde ikili bir tasnifle ele alınmıştır. Gerek sünnetullah/âdetullah gerek insandan kaynaklı olanlarda daha çok insanın sorumluluğu üzerinde durularak hem insanların kendilerinin hem de ilgili kurum ve kuruluşların yapmaları gerektiği hususlara işaret edilmiştir. Doğal afetler karşısında şahsi olarak bunları dinî açıdan nasıl anlamlandırıp ne tür bir tavır sergilenmesi gerektiği, her ne sebeple olursa olsun doğal afetlerden sonra Müslümanların afetlere maruz kalanlara duyarsız kalmayarak kardeşlik hukukunun gereklerini yapıp dayanışma ve yardımlaşma içerisinde olmaları gerektiği hususları ön plana çıkarılmıştır. Söz konusu hususlara daha detaylı bakmakta fayda görülmektedir.

4.1. İnsan Unsurdan Kaynaklanmayıp Sünnetullah Kapsamında Gerçekleşen Doğal Afetler

Diyanet Gazete ve Aylık Dergi'nin ilgili yazıları ile hutbelerde insandan kaynaklanmayan sebeplerden ötürü meydana gelen olayların "sünnetullah/âdetullah" kavramı çerçevesinde ele alınmış olduğu, bu çerçevedeki doğal afetlere yaklaşımın ülkede yaşanan depremler dolayısıyla daha çok deprem

örnekleri üzerinden ortaya konulduğu görülmektedir. Başkanlığın -yukarıdaki tablolarda görüldüğü üzere- ülkede yaşanan her deprem sonrasında konuyu sığağı sığağına ele aldığı gözlemlenmektedir.

Gazete ve Dergi'nin ilgili yazılarında ve hutbelerde sünnetullah kapsamında gerçekleşen dolayısıyla insandan kaynaklanmayan afetler hakkında insanın iradesi dışında kalan durumların mevcut olduğu, nitekim “*Yeryüzünde vuku bulan veya başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın...*”⁷⁶ âyetlerinin de işaret ettiği üzere tabiat olaylarının insanın iradesi dışında gerçekleşen durumlar oldukları belirtilmektedir. Söz konusu bilgilendirmeye göre “tabiat yani doğa; Allah'ın yarattığı şeylerin tamamı, kâinatın/evrenin bütünü, maddi âlem demektir. Bu âlemde görülen olaylara da tabiat olayları denmektedir.”⁷⁷ “Tabiat ve tabiat olaylarının yaratıcısı Allah'tır. Tabiatta her şey Allah'ın tabiata koyduğu yasalara göre gerçekleşmekte olup bu yasalar asla değişiklik göstermezler. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de ‘Allah her şeyin yaratıcısıdır ve her şeyi koruyup yöneten de O'dur.’⁷⁸, ‘Allah'ın yaratmasında değişme olmaz.’⁷⁹, ‘Allah'ın kanununda asla bir değişme bulamayacaksınız.’⁸⁰ âyetleriyle desteklenmiştir. O halde deprem ve diğer doğa olayları, Allah'ın yerküreye koyduğu değişmeyen kanunların doğal neticeleridir.”⁸¹

Söz konusu yazılar ve hutbelerde, “zor bir imtihan olan depremin Allah'ın takdiri olduğuna; ancak bazı kimselerin depremlerin kendiliğinden meydana gelen doğal olaylar olduğunu söyleyip Allah'ın kuvvet ve kudretini inkar etmekte olduklarına” işaret ederek “oysa ki doğal afetlerin Allah'ın ilmi, iradesi ve kudretiyle gerçekleştiği, zira âyet-i kerimede de açıkça ifade edildiği üzere ‘O'nun bilgisi dışında bir yaprağın bile düşmeyeceği’⁸² hususu vurgulanmaktadır. Nitekim yer altındaki

⁷⁶ el- Hadîd 57/22-23.

⁷⁷ Abdurrahman Çetin, “Tabiat Olayları ve Afetler”, *Diyanet Aylık Dergi* 176 (Ağustos 2005), 37.

⁷⁸ ez- Zümer 39/62

⁷⁹ er-Rûm 30/30

⁸⁰ el-Ahzâb 33/62.

⁸¹ Süleyman Ateş, “Kaderin Dışında Kalan Hiçbir Şey Yoktur”, *Diyanet Gazetesi* 7/156 (Aralık 1976), 15; Enver Osman Kaan, “Doğal Olaylara Doğru Bakış”, *Diyanet Aylık Dergi* 387 (Mart 2023), 13.

⁸² el-En'âm 6/59

bütün oluşumların; kimyevî, fizikî ve biyolojik olayların, Yüce Allah'ın koyduğu kanunlar çerçevesinde meydana geldiği dile getirilmektedir.⁸³

4.2. İnsan Unsurdan Kaynaklanan Doğal Afetler

Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi'nin yazıları ile hutbelerde sünnetullah gereği ilahî kanunlara göre cereyan eden deprem gibi doğal afetlerin yanında maden faciaları ve orman yangınları gibi insanoğlunun bizzat kendi eliyle işlemiş olduğu veya sebep olduğu felaketlerin varlığına da dikkat çekilmektedir. Bu durumda insanoğlunun üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmemesi, ihmalkâr davranması, tedbir almaması vb. bazı sebepler neticesinde hem kendisine hem içerisinde yaşadığı topluma ve çevreye zarar verebilmesi mümkündür. Sorumluluk bilinciyle hareket edilmediği takdirde büyük felaketlere yol açabilecek durumlar bizzat insanın kendi eliyle de meydana gelebilmektedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "*İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu.*" buyurulmaktadır.⁸⁴ Tabiat olayları, ilahî düzen ve kanunlar gereği sebep-sonuç ilişkisi içerisinde meydana gelebilmektedir; fakat bireyin sorumluluğunu ihmal edip göz göre göre afetlere neden olması kabul edilebilir bir durum değildir.⁸⁵ Bu bağlamda özellikle sel, heyelan, orman yangınları, maden kazaları vb. bazı afetler ile insana ve tabiata zarar veren sonuçlarının insanların ihmalleri ve kusurları sebebiyle meydana geldiği hususu üzerinde durulmuş ve "*Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.*"⁸⁶ âyeti minvalindeki âyet-i kerimelerle bu konuda kişinin sorumluluğuna işaret edilmiştir.⁸⁷

5. Doğal Afetler Karşısında Sergilenmesi Gereken Tavr

Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi ile hutbelerde doğal afetler konusunda gerek öncesi gerek sonrasında nasıl bir tavır takınılması gerektiğine dair hem sünnetullah kapsamında görülen afetler hem insanların ihmali sebebiyle meydana gelen felaketler bağlamında insanların birey olarak sorumlulukları ile devlet kurum ve

⁸³ Lütfi Göker, "Deprem ve İlahi Kanun", *Diyanet Gazetesi* 98 (Ağustos 1974), 7.

⁸⁴ er-Rûm 30 /41.

⁸⁵ Ali Erbaş, "Doğal Afetler ve Deprem", *Diyanet Aylık Dergi* 387 (Mart 2023), 4.

⁸⁶ el-Bakara 2/195.

⁸⁷ *Hutbe*, "Zorluklar Birlikte Aşılır", haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 06.08.2021.

kuruluşlarının sorumlulukları hakkında detaylı ve önemli bilgilendirmeler yapıldığı görülmektedir. Bu başlık altında doğal afetler öncesinde takınılması gereken tavırla ilgili bir inceleme yerinde olacaktır.

5.1. Sünnetullah Kapsamında Gerçekleşen Doğal Afetler Karşısında Takınılacak Tavırlar

İlgili yazılar ve hutbelerde deprem gibi insanoğlunun elinde olmayan sebeplerle meydana gelen doğal afetler hususunda genel olarak “*Andolsun ki, sizi biraz korku ve açıklıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele! Onların başına bir musibet geldiği zaman: ‘Muhakkak ki biz Allah’tan geldik ve tekrar O’na döneceğiz.’ derler.*”⁸⁸ âyet-i kerimesinden hareketle konu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda ilgili yazılar ve hutbelerde kâinatın düzen ve işleyişi olan ilahî kanunlar anlamına gelen “sünnetullah” kavramı üzerinde özellikle durulmuş, deprem ve diğer doğal afetlerin bu ilahî kurallara uygun biçimde meydana geldiği vurgulanmıştır. Sünnetullah denilen bu kanunların Allah’ın ilmi, iradesi ve sonsuz kudretiyle belirlendiğine işaret edilmiş; tabiatın ve cereyan eden olayların hayriyle şerriyle bir bütün olarak Allah tarafından yaratıldığı ve her an Allah’ın kontrolü altında olduğu, toprağın, rüzgârın suyun ya da ateşin kendine has bir yapısı ve dengesi olduğu belirtilerek bundan dolayı insanoğlunun bu yapıyı bilerek ve bu dengeyi koruyarak yaşamak durumunda olduğu üzerinde ısrarla durulmuştur.⁸⁹ Söz konusu bilgilendirmeye göre yeryüzünde yaşanan olaylar, ilahi düzen ve kanunlar gereği Allah’ın evrene koyduğu yasalara uygun olarak sebep-sonuç ilişkisi içerisinde gerçekleşir ve iman eden birey, Allah’ın takdirinin muhakkak gerçekleşeceğine inanır. Bu bağlamda insanlığın yaşadığı afetlerin ve küresel musibetlerin müessif sonuçlarında; tabiatın işleyişinin dikkate alınmaması, tedbirlerin ihmal edilmesi, sorumlulukların yerine getirilmemesi gibi pek çok boyutunun olduğu bir gerçektir. Nitekim Yüce Allah, “*Ey iman edenler! Tedbirinizi alın...*” (en-Nisâ, 4/71) âyetiyle tedbir almayı emretmiş, “*Başınıza her ne musibet gelirse kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine*

⁸⁸ el-Bakara 2/155-156.

⁸⁹ Fikret Karaman, “Deprem ve Tevekkül Üzerine Bir Değerlendirme”, *Diyanet Aylık Dergi* 108 (Aralık 1999), 11-12; *Hutbe*, “Müminler Tek Bir Vücut Gibidir”, haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 28.10.2011; *Hutbe*, “Afetlere Karşı Bilinçli Olalım”, haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 31.01.2020.

de çoğunu affeder.” (eş-Şûrâ, 42/30.) âyetiyle ise musibetlerin meydana gelmesinde insanın sorumluluğuna dikkat çekmiştir. Çünkü insan akli, zekâsı ve kabiliyetleri ile tabiatın özelliklerini fark etmek ve doğal afetlere karşı tedbirli olmak bakımından pek çok imkâna sahiptir ve güvenli bir hayat için afetlere karşı hazır olmak gerekmektedir.⁹⁰ İnsan akıl ve irade sahibi olduğu için ona sorumluluk yüklenmiştir. İnsan cüzi iradesi ile ilgili alanlarda özgürdür. Bu nedenle insan sorumluluk alanı içerisinde kendi kaderini kendi şekillendirme yetkisine sahiptir. Dolayısıyla her insan kendi hür iradesiyle gerçekleştirdiği fiillerinden sorumludur. “Allah hiç kimseyi gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır...”⁹¹, “Bu ellerinizle yapmış olduğunuzun karşılığıdır. Yoksa Allah kullara asla zulmedici değildir.”⁹² âyetleri insanın iradesiyle yaptığı fiillerin sorumluluk doğurduğuna işaret etmektedir.

İnsandan kaynaklanmayan ve ilahî takdir gereği gerçekleşen, sünnetullah çerçevesinde okunması gereken ilahî kanunlara göre cereyan eden doğal felaketlere karşı takınılacak tavır konusunda çeşitli hadis-i şeriflerden de yararlanılmıştır. “Allah, ihmalkârlık ve gevşeklikten hoşlanmaz. Senin akıllı davranman gerekir fakat artık yapabileceğin bir şey kalmadığı zaman: ‘Allah bana yeter, O ne güzel vekildir.’ de!”⁹³ hadis-i şerifi gibi bireyin, tabiatın dengelerine ve yaşanan olaylara karşı ihmalkâr davranmaması ve takdirî/kaderî olan şeylere karşı tedbiri elden bırakmaması gerektiği belirtilmiştir.⁹⁴

Doğal afetleri anlamaya çalışırken öncelikle Allah’ın evrene koyduğu doğal yasalara uygun hareket edilip edilmediğinin muhasebesi yapılmalıdır. O, koyduğu kanunlarla evrenin işleyişini düzenlemekte ve insanlardan da evrene ve tabiata koyduğu kanunlara uymasını istemektedir. Bu bağlamda güvenli, huzurlu bir hayat

⁹⁰ Bk. 16.08.2019, 31.01.2020, 06.03.2020, 13.03.2020, 06.11.2020, 30.07.2021, 06.08.2021 tarihli Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanmış ilgili hutbeler; Mustafa İrmaklı, “Hassas Vicdanlar ve Mümin Yüreklere”, *Diyanet Aylık Dergi* 387 (Mart 2023), 8-9.

⁹¹ el-Bakara 2/286

⁹² Âl-i İmrân 3/182.

⁹³ Ebû Dâvûd, Akdiye, 28.

⁹⁴ Mehmet Nuri Yılmaz, “Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz: Takdire Karışamayız, Ancak Tedbirli Olmak Zorundayız”, *Diyanet Aylık Dergi* 105 (Eylül, 1999), 12; *Hutbe*, “Afetlere Karşı Bilinçli Olalım”, 31.01.2020.

için yerleşim yerleri oluşturulurken ve evler yapılırken doğal afet riski mutlaka göz önünde bulundurularak zemin, malzeme ve yapı teknikleri söz konusu gerçekliğe göre planlanmalıdır. Çünkü tabiatın doğal işleyişine müdahale eden ya da doğanın özelliklerini dikkate almayan davranışların afet ve felaketlere sebep olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla insanın, iradesini kullanarak sorumluluk bilinciyle hareket edip sebeplere başvurup çalışması, cehd, gayret ve azim göstermek suretiyle gücünün yettiği hususlarda üzerine düşeni harfiyen yerine getirmesi ve gerekli tedbirleri alması temel bir sorumluluk olarak Yüce Allah'ın emridir. Bu anlamda, “... Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.” (el-Bakara, 2/195) âyeti, çok önemli ilahî bir prensiptir.”⁹⁵

Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi'nin ilgili yazıları ile hutbelerde bu konuda en genel anlamıyla sünnetullah kapsamında Allah'ın takdiri sonucu meydana gelen tabiat olaylarının kendi gerçekliğini dikkate alıp ona göre tedbirli davranmak gerektiği üzerinde durulduğu görülmektedir.

5.2. İnsan Unsurundan Kaynaklanan Doğal Afetler

Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi ile hutbelerde doğal afetlerin insandan kaynaklananlarının da bulunduğu dikkate çekilerek bu konuda genel bir çerçeve çizildiği ve yapılması gerekenlerle ilgili de bilgilendirme yoluna gidildiği görülmektedir. Buna göre öncelikle insanın kendisine, Rabbine, tabiata karşı sorumlulukları vardır. Zira kâinat Allah'ın eseri ve insana emanettir ve veryüzünün şerefli halifesi olarak insan canlı-cansız bütün mahlukatı korumakla, onlara karşı şefkatli ve merhametli olmakla yükümlüdür. İnsanın tabiata karşı sorumluluğu, onun emanet olduğu bilinciyle hareket ederek onu tahrip etmeden ondan istifade etmek ve tabiata konulan kurallara azami ölçüde riayet etmektir. Bu gerçeklik ihmal edildiğinde pek çok sorunla karşı karşıya kalınacağı aşikârdır.

İnsanlığın karşı karşıya kaldığı doğal felaketlerin bir sebebi de insanın Allah'ın evrene koyduğu kuralları ihlal ederek tabiatın fitrî özelliklerini göz ardı etmesidir.

⁹⁵ Karaman, “Deprem ve Tevekkül Üzerine Bir Değerlendirme”, 11-12. Bk. 16.08.2019, 31.01.2020, 06.03.2020, 13.03.2020, 06.11.2020, 30.07.2021, 06.08.2021 tarihli Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanmış ilgili hutbeler; İrmaklı, “Hassas Vicdanlar ve Mümin Yüreker”, 8-9.

Tabiatın düzenini bozan davranışların felaketlere sebep olması kaçınılmazdır. Bundan dolayı insan felaketlere (gerek sünnetullah gerek insandan kaynaklanana) karşı tedbir almalıdır. Onun gücünün yettiğince bu hususta elinden geleni yapması ve gerekli tedbirleri alması Allah'ın bir emridir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de musibetlerin "insanların kendi elleri ile yaptıklarından" kaynaklandığını belirten âyetler "tedbir" olgusuna dikkat çekmekte ve dolaylı olarak insanları kaderi suçlamaktan alıkoyacak mesajlar içermektedir.⁹⁶

"İnsanlar başlarına gelen doğal afetlere, salgın hastalıklara karşı tedbir aldıktan sonra Allah'a tevekkül etmelidir. Yaşanan felaketler tedbirin tevekkülden önce olduğunu göstermektedir. Müslüman yapacağı her işi 'ihsan' kalitesinde yapmalıdır. Zira bilir ki Yüce Allah her şey ve her iş için ihsanı emretmiştir.⁹⁷ İhsan, bir işi olabilecek en güzel ve mükemmel şekilde yapmak olup aynı zamanda o iş için alınabilecek bütün tedbirleri almayı ve bütün gereklilikleri temin etmeyi de gerektirir. Mü'minin Allah'a dayanması demek olan tevekkül, ancak bundan sonra devreye girecek bir kulluk davranışıdır.⁹⁸ Zira Hz. Peygamber; "Allah, ihmalkârlık ve gevşeklikten hoşlanmaz. Senin akıllı davranman gerekir. Fakat artık yapabileceğin bir şey kalmadığı zaman, 'Bana Allah yeter. O, ne güzel bir vekildir.' de!"⁹⁹ buyurmuştur. O halde üzerimize düşen görevleri yaptıktan sonra netice Allah'a havale edilebilir. Aksi halde tembelliğin sonuçları Allah'a atfedilir, böyle bir durumda sünnetullahın hükümleri devreye girer ve tedbirsizliğin ağır sonuçlarıyla karşı karşıya kalınır."¹⁰⁰

⁹⁶ Ateş, "Kaderin Dışında Kalan Hiçbir Şey Yoktur", 15; İlyas Üzümlü, "Musibetler Karşısında Müslümanca Duruşun Sacayakları: Tedbir, Takdir, Tevekkül", *Diyanet Aylık Dergi* 282 (Haziran 2014), 17-18; Ramazan Altıntaş, "Tedbirsizliğe Boyun Eğmek midir Kader?", *Diyanet Aylık Dergi* 282 (Haziran 2014), 22-23; Erbaş, "Doğal Afetler ve Deprem", 4.

⁹⁷ Müslim, "Sayd", 57.

⁹⁸ Karaman, "Deprem ve Tevekkül Üzerine Bir Değerlendirme", 11-12; Ahmet Yaman, "Alın Teri ve Kömür Tozuyla Karılan Şehitlik Harcı", *Diyanet Aylık Dergi* 282 (Haziran 2014), 14.

⁹⁹ Ebu Davud, "Kadâ Akdiyye", 28.

¹⁰⁰ Yaman, "Alın Teri ve Kömür Tozuyla Karılan Şehitlik Harcı", 25; *Hutbe*, "Güvenli Bir Hayat İçin Afetlere Hazır Olalım", haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 16.08.2019; *Hutbe*, "Afetlere Karşı Bilinçli Olalım", 31.01.2020.

Sel, heyelan, orman yangınları vb. doğal afetlerin kötü neticelerinin bazı kısımları insanların ihmalleri sebebiyle meydana gelmektedir. “*Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.*”¹⁰¹ âyet-i kerimesi ve bu minvaldeki âyet-i kerimelerin de işaret ettiği üzere bu konularda gerek kişiler gerek idari sorumluluk üstlenen bütün kurum ve kuruluşların sorumluluklarının gereğini yerine getirmesi ve yeryüzünde dengeleri bozacak adımların atılmaması ve bu tür tasarruflara izin ve imkân verilmemesi gerekmektedir. Ayrıca orman yangınları gibi bilinçli veya ihmal sonucu meydana gelen felaketler karşısında birey bütün canlıların canına kast etmeye yeltendiği için dünyada ve ahirette bunun cezasını çekeceği unutmamalıdır. Bu bağlamda acı tecrübelerden ders alınmalı, güvenli bir hayat için afetlere karşı bilinçli olunmalı; gerek şahıslar gerek yetkili merciler bu konuda sorumluluklarının gereğini yerine getirmelidir.¹⁰²

Bu itibarla bir taraftan insanlar Kur’an-ı Kerim’de emredildiği şekilde takdire rıza gösterip tedbir almak mecburiyetindedirler. Diğer taraftan yetkili kurum ve kuruluşların üzerine düşeni yaparak tehlike ve risk haritalarının çıkarılması, konularla alakalı mevzuat düzenlemeleri ve geliştirmeleri yapması, kanunlar yapması ve mevcut kanunlarda uyum ve iyileştirme çalışmaları yürütmesi, bina inşaatlarının mevcut durumların dikkate alınarak yapılması hususunda kararlılık gösterilmesi, müteahhitlik belgesi alan herkese izin verilmemesi, denetim sağlanması, afet riski bulunan bölgede yaşayan insanlara önceden uyarılar yapılması ve afetler anında nasıl hareket edilmesi gerektiği hususunda eğitimler verilmesi, bu konularda uzmanlar yetiştirilmesi, dünyada bu konularda kullanılan arama kurtarma tekniklerinin ülkemizde de geliştirilmesinin sağlanması önemli vazifelerdendir.¹⁰³

Başkanlık, toplumu irşat etme vazifesi yapanların görevinin, sadece faciaların sonunda hayatını kaybedenlere son dinî vazifelerini yapmak olmaması gerektiğini, bu tarz faciaların oluşmaması için her türlü tedbirin alınmasında gerekli dinî, ahlakî

¹⁰¹ Bakara 2/195.

¹⁰² Hutbe, “Zorluklar Birlikte Aşılır”, 06.08.2021.

¹⁰³ Yılmaz, “Takdire Karışamayız Ancak Tedbirli Olmak Zorundayız”, 12; Bülent Özmen, “Deprem Gerçeği ve Türkiye”, *Diyanet Aylık Dergi* 387 (Mart 2023), 18-19.

ve vicdanî hatırlatmaları yaparak sonuçların felakete dönüşmesini önlemeye çalışması gerektiğini de önemle vurgulamaktadır.¹⁰⁴

Özellikle salgın hastalık dönemindeki hutbelerde herkesin birbirinin sağlığına karşı gerekli hassasiyeti göstermesinin gerekliliğine ve bu konuda sorumsuz davranmanın aynı zamanda kul hakkı olacağına işaret edildiğine burada önemle değinilmelidir.¹⁰⁵ Bunun insan ihmalden kaynaklı bütün musibetler için de geçerli olduğu aşikârdır.

6. Doğal Afetler Sonrasında Yapılması Gerekenler

Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi ile hutbelerde doğal afetler sonrasında nasıl bir tavır takınılması gerektiğine dair de hem sünnetullah kapsamında görülen afetler hem insanların ihmali sebebiyle meydana gelen felaketler bağlamında insanların birey olarak sorumlulukları ile yukarıda yer verildiği üzere devlet kurumları ve kuruluşların sorumlulukları hakkında detaylı ve önemli bilgilendirmeler yapıldığı görülmektedir. Bu başlık altında doğal afetler sonrasında daha çok bireyler olarak takınılması gereken tavırla ilgili bir inceleme yapılmıştır. Bu incelemede konunun; doğal afetlere maruz kalındığında imtihan bilinciyle hareket edilmesi, kulluk bilinciyle sabır ve sebat gösterilip tevbe ve dua edilmesi, bunların ibret nazarıyla görülmesi ve Allah'a isyan vesilesi kılınmaması çerçevesinde işlendiği tespit edilmiştir.

Başkanlığın ilgili yazılar ve hutbelerde doğal afetler sonrasında insanların takınmaları gereken tavırla ilgili olarak imtihan olgusuna ve bunun nasıl anlaşılması gerektiğine dair bir bilgilendirmeye önem verdiği görülmektedir. Yapılan bilgilendirmede öncelikle bu dünya hayatının geçici olduğu; ahiret hayatının ise ebedi olduğuna yürekten inanılması ve her ne sebeple olursa olsun bu dünyanın imtihan yeri olduğunun unutulmaması gerektiği vurgulanmakta, imtihan gerçekliği "*Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu deneyerek göstermek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, güçlüdür, çok bağışlayıcıdır.*"¹⁰⁶, "*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla,*

¹⁰⁴ Mehmet Görmez, "Soma Faciası Üzerine", *Diyanet Aylık Dergi* 282 (Haziran 2014), 4.

¹⁰⁵ *Hutbe*, "Allah Temizdir, Temizliği Sever", haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 06.03.2020.

¹⁰⁶ el-Mülk 67/2.

bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, 'Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aitiz ve şüphesiz O'na döneceğiz.' derler."¹⁰⁷ âyetleri ile desteklenmektedir. Bu konuda Müslümanların takınması gereken tavrın Hz. Peygamber'in (s.a.v) öğrettiği gibi olması gerektiğine "Birinizin başına bir musibet geldiği zaman, 'Biz Allah'a aitiz ve yine O'na döneceğiz. Ey Allah'ım! Musibetimin ecrini senden bekliyorum, bundan dolayı bana ecir ihsan et, benim için onu daha hayırlısıyla değiştir, desin!"¹⁰⁸, "Şehitler beştir: Taundan ölen, karın hastalığından vefat eden, suda boğulan, yıkık altında kalıp ölen, bir de Yüce Allah yolunda öldürülenler."¹⁰⁹ gibi hadis-i şerifler kullanılarak işaret edilmiştir.¹¹⁰

Doğal afetler sonrasında takdirin Allah'tan olduğu gerçeğiyle beraber her türlü tedbirin alınıp sorumluluklar yerine getirildikten sonra netice Allah'a havale edilmesine rağmen istenilen sonuç elde edilmezse o zaman dünyanın imtihan yeri olduğu düşünülerek sabır ve sebat gösterilmesi ve Allah'a tevbe ve dua edilmesinin önemi "Müminin durumu ne hoş! ... Darlık ve sıkıntıya düştüğünde sabrederse bu da onun için hayır olur."¹¹¹ gibi hadislerle de yer verilerek özellikle dile getirilmektedir.¹¹²

Doğal afetler sonrasında insanların bunlardan ibret alması gerektiği üzerinde de durulmuştur. Bu çerçevede Kur'an'ı Kerîm'de felakete uğrayan kavimlerin durumları ile onların başlarına gelen felaket ve musibetlerin kâinatta var olan ve ibret nazarıyla okunması emredilen harikulâdelikler gibi birer âyet olarak

¹⁰⁷ el- Bakara 2/155-156.

¹⁰⁸ Müslim, "Cenaiz", 3.

¹⁰⁹ Müslim, "İmare", 51.

¹¹⁰ *Hutbe*, "Güvenli Bir Hayat İçin Afetlere Hazır Olalım", 16.08.2019.

¹¹¹ Müslim, "Zühd", 64.

¹¹² Karaman, "Deprem ve Tevekkül Üzerine Bir Değerlendirme", 12; *Hutbe*, "Güvenli Bir Hayat İçin Afetlere Hazır Olalım", 16.08.2019; *Hutbe*, "Mümin Sorumluluk Sahibidir", haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 06.11.2020. Buraya kadar çizilen çerçeveye göre dua konusunda da halkın bilgilendirilmesinin yararlı olacağı değerlendirilmektedir. Nitekim bu konuda yapılan çalışmalardaki veriler bunu teyit etmektedir. Dua konusunda sünnetullah/âdetullah kabul edilen hususları da dikkate alarak kader dua ilişkisini inceleyen bir çalışma için bk. Fatma Bayraktar Karahan, *Dua ve Kader* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013), 170-188.

değerlendirilmesi,¹¹³ söz konusu afetlerin de insan sorumluluğunu ortadan kaldıracak nitelikte yorumlanmaması ve bu hadiselerden ibret alınması gerektiği ortaya koyulmaktadır.¹¹⁴ Bu durumda karşı karşıya kalınan doğal afetlerin, şahsımız, milletimiz ve tüm insanlık adına bir uyarı niteliğinde olduğu düşünülmeli, Allah'a kul olma hususunda nefsimizden ve çevremizden kaynaklanan engellerin neler olduğu ve bu engellerin ortadan kaldırılması için neler yapılması gerektiği sorularına cevap aranmalıdır.¹¹⁵

Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi'nin ilgili yazılarında ve hutbelerde öncelikle deprem ve diğer doğa olaylarının, Allah'ın yerküreye koyduğu değişmeyen kanunların doğal neticeleri olduğu, bu olaylar sonucu meydana gelen kayıplar, acılar ve sıkıntılar sebebiyle Allah'a isyan etmenin yanlış bir anlayış ve yaklaşım olacağı kuvvetle vurgulanmaktadır.¹¹⁶

Başkanlığın yaptığı bilgilendirmede doğal afetler hakkında yapılan bir takım yanlış değerlendirmelere dikkat çekilerek bunlardan uzak durulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede bazı çevrelerin dile getirdikleri "Kur'an-ı Kerim'de zelzelenin ne zaman vuku bulacağıнын yazılı olduğu veya bazı kimselerin depremin vaktini ve yerini önceden bilip haber verdiği" gibi iddialara itibar edilmemesi, "Kur'an-ı Kerim surelerinin, âyetlerinin veya kelimelerinin sayılarından yola çıkarak ebcet hesabı ile ya da harflerden hüküm çıkarıp kehanette bulunarak birtakım sonuçlar çıkarma"nın İslam'la bir ilgisinin olmadığı; zira insan aklı ve bilgisinin henüz bu konuda yeterli olmadığı, bunların geleceğe ait gaybî haberler oldukları, gaybı ancak Allah'ın bileceği; bilmeden yapılan yorumların toplumda fitneye, üzüntüye, kırıngılığa sebep olabileceği, dolayısıyla bu konularda

¹¹³ Gazete ve Dergi yazıları ile hutbelerde çoğunlukla doğal afetler ceza olarak değerlendirilmemektedir. Ancak olayın imtihan boyutuna dikkat çeken bazı yazılarda bu yönde birtakım uyarılar olabileceğine dair bazı kanaatlerin de dile getirildiği görülmektedir. Çetin, "Tabiat Olayları ve Afetler", 37-40; Halil Altuntaş, "Tabi Afetlere Nasıl Bakalım", *Diyanet Aylık Dergi* 360 (Aralık 2020), 26-27.

¹¹⁴ Görmez, "Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez İle: Yaşanan Afetler ve Musibetleri Okuma Adabı Üzerine", 25-26.

¹¹⁵ Kaan, "Doğal Olaylara Doğru Bakış", 15.

¹¹⁶ Kaan, "Doğal Olaylara Doğru Bakış", 13.

İslam adına konuşanların dikkatli olmaları ve bu tarz hatalara düşmemeleri gerektiği dile getirilmiştir.¹¹⁷

Diyanet Gazetesi ve Aylık Dergi'nin ilgili yazıları ve hutbeler bağlamında yapılan taramalarda Başkanlığın ülkede meydana gelen hemen hemen bütün doğal afetler ve Haiti ve Afganistan gibi yurt dışında meydana gelen kimi doğal afetlerden sonra yardım kampanyaları düzenlediği, bu vesileyle de konunun dinî ve insanî yönünü ele alan bilgilendirmeler yaptığı görülmektedir. Buna göre “doğal afetler insanlığın zor zamanlarıdır ve aynı zamanda imkân sahibi olanlar için hem vicdan hem ahlak sınavıdır. Doğal afetler ve sonrasında zaman dilimleri, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma, bir ve beraber olabilme, kenetlenme, hüznün, acı ve kedere ortak olma zamanlarıdır. Peygamber Efendimizin, ‘Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermeye, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer.’¹¹⁸ hadis-i şerifi yardımlaşma ve kardeşlik ruhunu ortaya koymaktadır. Başkasının acısını paylaşmak insan olmanın da alametidir.¹¹⁹

Başkanlığın doğal afetler hususunda konunun bütün farklı yönlerini dikkate alarak detaylı bir bilgilendirme yapmakla yetinmediği; aksine afet bölgelerinde tekfin, defin gibi cenaze hizmetleri başta olmak üzere her türlü dinî vecibenin yerine getirilmesinin yanı sıra öncelikle insan kaynağı olmak üzere bütün imkânlarını seferber ederek afetlerin neden olduğu maddî ve manevî yaraların sarılması için etkin bir mücadele yürüttüğü görülmektedir. Nitekim afet acil koordinasyon ve kriz merkezi kurulması, koordinatör müftüler görevlendirilmesi, afet bölgelerine bölge dışından her kademedeki görevli görevlendirilmesi, afet bölgelerinde her türlü ihtiyacı belirlemek adına uzmanlardan oluşan heyetler ve

¹¹⁷ Yakup Üstün, “Deprem Üzerine”, *Diyanet Gazetesi* (Kasım 1999), 69-70; Görmez, “Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez İle: Yaşanan Afetler ve Musibetleri Okuma Adabı Üzerine”, 25-26.

¹¹⁸ Müslim, “Birr”, 66.

¹¹⁹ Ateş, “Kaderin Dışında Kalan Hiçbir Şey Yoktur”, 15; *Hutbe*, “Müminler Tek Vücut Gibidir”, haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 16.05.2014; *Hutbe*, “Zorluklar Birlikte Aşılır”, 06.08.2021; İrmaklı, “Hassas Vicdanlar ve Mümin Yüreklere”, 10. Bu konuda hazırlanan bazı hutbeler için bk. 16.05.2014, 16.08.2019, 31.01.2020, 06.11.2020, 06.08.2021 tarihli Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanmış ilgili hutbeler.

incelemelerde bulunmak için müfettişler görevlendirilmesi, camilerin, Kur'an kurslarının ve İhtisas Merkezlerinin afetzedelere açılması, hem camilerde hem de Türkiye Diyanet Vakfı aracılığı ile yardım kampanyaları başlatılması ve yardım komiteleri kurulması, kurban satın alıp felaketzedelere dağıtılması ve vekaletle kurban faaliyetinde afet bölgelerinin öncelenmesi, afet bölgelerinde ihtiyaç duyulan temizlik malzemesi, giyecek ve gıda maddesi ihtiyaçlarının karşılanması için kampanya başlatılması ve bunların afet bölgelerinde dağıtımının sağlanması, seyyar aşevlerinin kurulması, basın açıklamasıyla kan bağışi çağrısında bulunulması ve kan bağışi kampanyası başlatılması, moral arttırıcı ve teskin edici konuşmalar yapmak üzere moral heyetleri oluşturulması ve bölgeye gönderilmesi gibi fiilî örnekler söz konusu etkin mücadele hakkında yeterince fikir vermektedir.

Bu çalışmada Başkanlığın doğal afetler konusunda yaptığı bilgilendirme hakkında çizilen çerçeve ve afetler bağlamında fiilî olarak alanda yürütmüş olduğu hizmetler, bu hususlarda yapılması gerekenlerle ilgili dile getirilen hususların¹²⁰ Başkanlık tarafından zaten yapılmış olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığının doğal afetler konusuna yaklaşımı ele alınmıştır. Araştırma, Başkanlığın kamuoyunu farklı iletişim araçlarıyla aylık, on beş günlük ve haftalık bilgilendirme imkânı dolayısıyla Diyanet Gazetesi, Diyanet Aylık Dergi ve hutbeler örnekleminde incelenmiştir. Yapılan incelemede Başkanlığın gerek ülke sınırları içinde gerek yurt dışında meydana gelen doğal afetler hakkında sığağı sığağına konuları ele aldığı görülmüştür. Başkanlığın doğal afetlerle ilgili yaptığı bilgilendirmede öncelikle bunları sünnetullah/âdetullah kapsamında ele alıp insandan kaynaklanmayanlar ve insandan kaynaklananlar olmak üzere ikiye ayırdığı ve her iki kısımda yer alan doğal afetlerin öncesi ve sonrasında nasıl bir tavır takınılması gerektiği hakkında insan sorumluluğunu merkeze alan bir bilgilendirme yaptığı anlaşılmaktadır.

¹²⁰ Selim Özarslan, "Doğal Afetler Karşısında Din ve Diyanet Hizmetleri (Doğal Afetlere / Musibetlere Yönelik Düşünceler)", *IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri 12-16 Ekim 2009 Ankara* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 2/469-480.

Doğal afetlerle ilgili olarak kamuoyunda bunların insanların yapıp ettiklerine karşılık bir ceza olduğu ya da Kur'an'da bunların zamanının bildirildiği veya bazı 'ebced' hesaplamalarıyla birtakım düşüncelerin dile getirilip insanlar arasında yayılmaya çalışıldığı bir gerçeklikte Başkanlığın "toplumu din konusunda aydınlatma" görevi kapsamında yapacağı bilgilendirmenin önemli olduğu aşikârdır. Başkanlığın bu konuları, Allah'ın ilmi, iradesi, kudreti ve yaratması (tekin) bağlamında Allah'a taalluk eden konular ve yine insanın ilmi/bilgisi, iradesi/istemesi, ihtiyarı/seçebilmesi ve ititâatı/yapabilme gücü çerçevesinde insan sorumluluğu bağlamında ele aldığı görülmektedir. Başkanlığın doğal afetler hususunda doğal afetler öncesi ve sonrası takınılacak tavrı dikkate alarak konuları "kader, takdir, imtihan, tedbir, tevekkül; sabır, sebat, dua; kul hakkına riâyet, sorumluluk bilinci ile hareket etme, kardeşlik hukukunu gözeterek yardımlaşma ve dayanışma içinde olma" hususlarını ön planda tutarak işlediği gözlemlenmektedir.

Başkanlık sünnetullah/âdetullah kapsamında meydana gelen deprem/zelzele, hortum, sel gibi doğal afetler hakkında, her birinin kader kapsamında yani Allah'ın ilmi, iradesi, kudreti ve yaratmasıyla (tekin) meydana gelen olaylar oldukları, bütün tabiat olayları gibi doğal afetlerin de Allah'ın koyduğu kanunlar ve düzene bağlı olarak sebep-sonuç çerçevesinde gerçekleştiği, dolayısıyla kâinatta var olan her şeyi ve her oluşu hayrı ve şerriyle Allah'ın yarattığı, bu anlamıyla kadere rıza göstermek gerektiği; ancak bunların insandan sorumluluğu kaldırmadığı; bu itibarla insanların yaratılıştaki hikmetleri ve nizamı iyi kavrayarak fitratı dikkate alan bir tavır sergilemesi ve gerekli bütün tedbirleri alması, işi yerli yerinde yapıp bütün tedbirleri aldıktan sonra tevekkül etmesi gerektiği, bütün tedbirleri alıp gerekli işlemleri yapıp tevekkül ettikten sonra doğal afetlere bağlı olarak yine de bir takım felaketlere ve menfi durumlara maruz kaldığında bu dünyanın bir imtihan dünyası olduğunu unutmaması, bu felaketlerden ibret alması, bunları sabır ve sebatla karşılaması ve imtihan ve kulluk bilinciyle dua ile yaklaşması gerektiği üzerinde durmuştur.

Maden faciası, yangın gibi insan ihmalinden kaynaklı felaketler hususunda yukarıdaki çerçeveye ilave olarak insanların işlerini kesinlikle 'ihsan' anlayışı çerçevesinde sağlam yapması, bu konuda işin mahiyeti ve keyfiyeti neyi

gerektiriyorsa onları harfiyyen yerine getirerek sorumluluklarını ifa etmesi; bu noktada gerek kişilerin gerek yetkili kurum ve kuruluşların her türlü sorumluluğu yerine getirmesi; sorumlulukların yerine getirilmemesinden kaynaklı her türlü felaket ve zararın bir kul hakkı olduğunun unutulmaması gerektiği ısrarla vurgulanmış; aksi takdirde gerekli tedbirleri almadan Allah'ın dediği olur yaklaşımıyla hareket edilmesinin bir kolaycılık olacağı dile getirilmiştir. Doğal afetler hususunda ortaya konulan bu yaklaşımın İslam Tarihi'nde ortaya çıkan ve doğal afetler konusunda görüşlerine çalışmada yer verilen mezhep ve ekollerden daha çok Mâturîdîlik'le mütenasip olduğu anlaşılmaktadır.

Gerek sünnetullah/âdetullah çerçevesinde insandan kaynaklanmayan gerek insan unsurundan kaynaklanan afetler sonrasında bu doğal afetlere maruz kalan mü'minlerin imtihan bilinciyle hareket etmeleri, bunları ibret nazarıyla görmeleri, kulluk bilinciyle sabır ve sebat gösterip tevbe ve dua halinde olmaları ve Allah'a isyan vesilesi kılmamaları gerektiği hususları önemle vurgulanmıştır. Ayrıca Başkanlığın doğal afetler sonrasında, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma, bir ve beraber olma, birbirine kenetlenme, hüznün, acı ve kedere ortak olup bunları hafifletme konularını yoğun bir şekilde işlediği; işlemekle kalmayıp bütün imkânlarını seferber ederek doğal afetler sonrasında maddî ve manevî alanda yoğun bir mücadele yürüttüğü görülmektedir.

Başkanlığın doğal afetler hususunda yaptığı bilgilendirme ve ortaya koyduğu tavrın gerek bireyler gerek yetkililer tarafından son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yaygın bir şekilde öğrenilip kavranılması adına gerekli bütün tedbirlerin alınmasında fayda görülmektedir.

Kaynakça | References

- Abul, Lamia Levent. “Diyanet Gazetesi’nden Diyanet Aylık Dergi’ye”. *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 28-33.
- Ağkuş, Yusuf. “Afetlerin Ceza Olduğunu Çağrıştıran Ayetlere Mâtürîdî’nin Yaklaşımı (Te’vîlâtü’l-Kur’ân Özelinde)”. *ULUM* 6/Özel Sayı (2023), 39-78.
- Akalın, Ömer. *Türkiye’de Resmi İslam’ın Değişimi: Diyanet İşleri Başkanlığı Tarafından Hazırlanan Hutbeler Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Akgün, Vahdettin. “Diyanet Gazetesinde Yayınlanan Hutbe Konuları”. *Diyanet İlmî Dergi* 30/2 (1994), 77-94.
- Altıntaş, Ramazan. “Tedbirsizliğe Boyun Eğmek midir Kader?”. *Diyanet Aylık Dergi* 282 (Haziran 2014), 20-23.
- Altuntaş, Halil. “Tabi Afetlere Nasıl Bakalım”. *Diyanet Aylık Dergi* 360 (Aralık 2020), 26-27.
- Ardoğan, Recep. “Kelâm Açısından Doğal Kötülüklerin İlahî Adalet ile Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar. *Birey ve Toplum* 4/8 (2014), 29-76.
- Arslan, Hulusi. “Mâtürîdî’ye Göre Evren ve İnsanın Yaratılış Hikmeti”. *Hikmet Yurdu İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik Özel Sayısı*, 2/4 (2009), 71-90.
- Arslantaş, Nuh. “Zelzele”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/227-231. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Arslantaş, Nuh. *İslam Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri*. İstanbul: Gaye Kitabevi, 2003.
- Aslantaş, Ahmet. *Diyanet İşleri Başkanlığının Hutbelerinde Kullanılan Hadislerin Tahriç ve Tenkidi (2001-2005)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Ateş, Süleyman. “Kaderin Dışında Kalan Hiçbir Şey Yoktur”. *Diyanet Gazetesi* 7/156 (Aralık 1976), 1, 15.
- Ay, Yusuf. *Diyanet İşleri Başkanlığının Yayımladığı Hutbelerdeki Hadislerin Tahrici ve Genel Değerlendirmesi (2001-2004)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

- Aydınlı, Osman. *Akılcı Din Söylemi Farklı Yönleriyle Mu'tezile Ekolü*. Çorum: hititkitap Yayınevi, 2010.
- Aydınlı, Osman. "Mu'tezile Ekolünün Hikmet Anlayışı". *Disiplinler Açısından Hikmet Kavramı*. Edit. Ferhat Gökçe – Halil İbrahim Doğan. 271-304. Ankara: Astana Yayınları, 2023.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîh-i Buhârî; el-Kütübü's-Sitte. Mevsûatü'lHadîs eş-Şerîf içinde*, Haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.
- Büyüker, Kamil. "Mecmua'dan Dergiye Sırat-ı Müstakim'den Diyanet'e Süreli İslami Yayıncılığa Dair Notlar". *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 22-23.
- Büyüker, Kamil. *Din Hizmetlerinin Tanıtımında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Yayıncılığı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çakır, Şule. *Cuma Hutbeleri Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığının Tasavvuf Algısı (1980-2017)*. Samsun: On dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çalık, Bünyamin. "Açlık ve Kıtık Bağlamında Doğal Afetlerin Şer'i Hükümler Üzerindeki Etkisi". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (2023), 431-451.
- Çelebi, Hatice Kübra. *Diyanet Aylık Dergi'nin İnanç Konuları Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Çetin, Abdurrahman. "Tabiat Olayları ve Afetler". *Diyanet Aylık Dergi* 176 (Ağustos 2005), 37-40.
- Demir, Abdullah. *Ebû İshak es-Saffâr'ın Kelâm Yöntemi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Demir, Hilmi. "Depremin Teolojisi". *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı* (Şubat 2023), 1-5. https://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1366/Hilmi+Demir_+Dr
- Demir, Zekiye. "Diyanet Hutbelerinde Kadın Söylemi". *Toplum Bilim Dergisi* 7/14 (2013), 95-118.

- Deniz, Cuma Ali. *Hutbelerde Âyet Kullanımı ile İlgili Problemler ve Öneriler*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü”. Erişim 02 Eylül 2023.
<https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/kategoriler/yayinlarimiz/hutbeler>.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü”. Erişim 05 Eylül 2021. <https://diniyayinlar.diyamet.gov.tr/sayfa/53/tanitim>.
- Doğan, Recai. “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”. *Dini Araştırmalar* 1/2 (1998), 5-51.
- Doğan, Recai. “Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (1999), 491-533.
- Döner, Muhammet. *Yaygın Din Eğitiminde Hutbelerin Rolü*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Duman, M. Zeki. *Sosyolojik Açıldan Deprem ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Durmuş, Zülfikar. *Bilgi Edin(dir)me Aracı Olarak Hutbe*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleyman b. Eş’as b. İshak el-Ezdî. Sünen-i Ebû Dâvûd. el-Kütübü’s-Sitte. Mevsûatü’l-Hadîs eş-Şerîf içinde. Haz. Sâlih b. Abdulazîz. Arabistan: Dâru’s-Selâm, 2000.
- Erbaş, Ali. “Doğal Afetler ve Deprem”. *Diyanet Aylık Dergi* 387 (Mart 2023), 4-5.
- Göker, Lütfi. “Deprem ve İlahi Kanun”. *Diyanet Gazetesi* 98 (Ağustos 1974), 7.
- Gördük, Yunus Emre. *Yaygın Din Eğitiminde Hutbeler*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Görgülü, Hasan Ali. “Hz. Peygamber’in Hutbede İzlediği Metod ve Günümüzde Hutbe Uygulamaları”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1996), 171-235.
- Görgülü, Faruk. “Dinî Dergicilik ve Süreli Yayınlarımız”. *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 24-26.

- Görgülü, Faruk. “Musibetlere Bir Yaklaşım Biçimi Olarak İstirca Âyetine (Bakara Sûresi 156) Getirilen Bazı İşârî Yorumlar”. *ULUM 6/Özel Sayı* (Ekim 2023), 79-116.
- Görmez, Mehmet. “Soma Faciası Üzerine”. *Diyanet Aylık Dergi* 282 (Haziran 2014), 4-5.
- Gülнар, Mehmet. *Gazete ve Cuma Hutbeleri Gündemlerinin Karşılaştırılması*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Güneş, Abdulkaki. “Kur’ân’da Sünnetullah ve Toplumların Çöküş Nedenleri”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (2005), 61-93.
- Hutbe*. “Afetlere Karşı Bilinçli Olalım”. Haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 31.01.2020.
- Hutbe*. “Afetlere Karşı Sorumluluğumuzun İdrakinde Olalım”. Haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 30.07.2021.
- Hutbe*. “Allah Temizdir, Temizliği Sever”. Haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 06.03.2020.
- Hutbe*. “Güvenli Bir Hayat İçin Afetlere Hazır Olalım”. Haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 16.08.2019.
- Hutbe*. “Mümin Sorumluluk Sahibidir”. Haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 06.11.2020.
- Hutbe*. “Müminler Tek Bir Vücut Gibidir”. Haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 28.10.2011.
- Hutbe*. “Müminler Tek Vücut Gibidir”. Haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 16.05.2014.
- Hutbe*. “Tedbir Mü’minden Takdir Allah’tandır”. Haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 13.03.2020.
- Hutbe*. “Zorluklar Birlikte Aşılır”. Haz. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 06.08.2021.
- Hülür, Asuman Banu. *İnançlara Yönelik Söylemin İdeolojik İnşası: Cuma Hutbeleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Irmaklı, Mustafa. “Hassas Vicdanlar ve Mümin Yürekler”. *Diyanet Aylık Dergi* 387 (Mart 2023), 8-9.

- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. el-Müsned. Ürdün: Beytü'l-Efkâri'd-Düveliyye, Birleşik Baskı, 2005.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvinî. Sünen-i İbn Mâce. el-Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde. Haz. Sâlih b. Abdulazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.
- Kaan, Enver Osman. "Doğal Olaylara Doğru Bakış". *Diyanet Aylık Dergi* 387 (Mart 2023), 12-15.
- Kalaycı, Mehmet. "Eşarılık". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu. 395-422. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Kandemir, Ahmet Mekin. *Mu'tezile Kelâmında Tabîî Nedensellik Düşüncesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Karademir, Hasan Basri. *Hutbelerde Okunan Âyetlerin Bağlamsal Yönden Tahlili*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Karahan, Fatma Bayraktar. *Dua ve Kader*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.
- Karahan, Fatma Bayraktar. "Mâtürîdî'de Hikmet-Bilgi İlişkisi". *Disiplinler Açısından Hikmet Kavramı*. 241-258. Ankara: Astana Yayınları, 2023.
- Karaman, Fikret. "Deprem ve Tevekkül Üzerine Bir Değerlendirme". *Diyanet Aylık Dergi* 108 (Aralık 1999), 11-12.
- Karaman, Fikret. *Kelâmî Boyutuyla Deprem ve Doğal Afetler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.
- Karaosman, Muhammet. "Kur'ân'dan Hareketle Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 98-120.
- Kaya, Umut. "2017-2020 Yılları Arasında Yayımlanan Hutbelerle İlgili Bir Analiz". *Amasya İlahiyat Dergisi* 17 (2021), 221-258.
- Kenar, Ceren. *İslam ve Kemalizm Arasında Bir Müzakere: Cuma Hutbeleri Üzerinden Resmî İslam'a Bir Bakış*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

- Keskin, Mehmet. “Eş’arîlik”. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit. 253-266. Ankara: Nobel, 2020.
- Keyifli, Şükrü. “Hutbe ve Vaazların Dili ve Üslubuyla İlgili Yaşanan Olumsuzluklar”. *Mevzu-Sosyal Bilimler Dergisi 2* (2019), 25-41.
- Kılıç, Murat. “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Devlet ile Vatandaş Arasında Bir İletişim Aracı Olarak Hutbeler”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 17/35* (2017), 137-166.
- Kıyılık, Mustafa Harun. “İslâm Hukukunda Doğal Âfetlerin Satım Akdine Etkisi”. *The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS]* 56 (2017), 285-305.
- Kocaman, Kasım. “Geçmişten Günümüze Dinî İletişim/Hitabet Türü Olarak Hutbede Konu”. *Journal of International Social Research 12/63* (2019), 1258-1271.
- Kula, Naci. “Deprem ve Dini Başa Çıkma”. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi 1* (2002), 234-255.
- Kur’an Yolu Meâlî*. Haz. Hayrettin Karaman – Mustafa Çağrıncı - İbrahim Kâfi Dönmez – Sadrettin Gümüş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Baskı, 2016.
- Kurt, Hafize Esra. *Diyanet Aylık Dergi’nin Yetişkin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Küçükcan, Talip - Köse, Ali. *Doğal Âfetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, 2000.
- Malik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyerî. *Muvatta-i Mâlik. el-Kütübü’s-Sitte, Mevsûatü’l-Hadîs eş-Şerîf içinde*. Haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru’s-Selâm, 2000.
- Müslim, Ebu’l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisâbûrî Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh-i Müslim. e-İkütübü’s-Sitte, Mevsûatü’l-Hadîs eş-Şerîf içinde*, haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru’s-Selâm, 2000.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb. *Sünen-i Nesâî. el-Kütübü’s-Sitte, Mevsûatü’l-Hadîs eş-Şerîf içinde*. Haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru’s-Selâm, 2000.

- Okumuş, Ejder. “Tabii Afetler, Din ve Toplum -Marmara Depremi Örneği-”. *İslâmî Araştırmalar* 15/3 (2002), 339-373.
- Onay, Ahmet. “Diyanet Hutbelerinin Muhteva Analizi: Diyanet İşleri Başkanlığının 1999 Yılı Hutbeleri Örneği”. *İslâmî Araştırmalar* 17/1 (2004), 1-13.
- Özarslan, Selim. “Doğal Afetler Karşısında Din ve Diyanet Hizmetleri (Doğal Afetlere / Musibetlere Yönelik Düşünceler)”. *IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri 12-16 Ekim 2009 Ankara*. 2/469-480. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Özarslan, Selim. *Günah Musibet İlişkisi Üzerine*. Ankara: Nobel, 2012.
- Özarslan, Selim. “Kovid 19 Küresel Salgınının Düşündürdükleri”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/38 (2021), 63-88.
- Özbolet, Abdullah. “Hutbelerde Söylem Değişimi -Diyanet Hutbeleri Örneği-”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/29 (2014), 662-679.
- Özdemir, Metin. *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014.
- Özdemir, Metin. *İlâhî Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Özdemir, Metin. “Mu‘tezile’de Şer/Kötülük Problemi”. *Usûl ve Esaslarıyla Mu‘tezile’ye Giriş*. Ed. Ömer Türker - Yusuf Cengiz. 366-395. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.
- Özdemir, Metin. “Mâtürîdî’nin Kötülük Problemine Yaklaşımı”. *Mâtürîdî’nin Düşünce Dünyası*. Ed. Şaban Ali Düzgün. 380-424. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2011.
- Özen, Emine Şefika. *2019-2020 Yılları Arasında Cuma Hutbelerinde Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Özmen, Bülent. “Deprem Gerçeği ve Türkiye”. *Diyanet Aylık Dergi* 387 (Mart 2023), 18-19.
- Salman, Yüksel. “Dinî Yayıncılık Bağlamında Başkanlık Yayınları”. *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 10.
- Sancar, Faruk. “Afetlerle Mücadelede İnancın Yeri”. *SETA Perspektif* 367 (Mayıs 2023), 1-6.

- Suna, Mehmet. *Günümüz Cuma Hutbelerinin Toplumu Eğitmedeki Etkileri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Şahin, Selin. *Din Siyaset İlişkilerine Yönelik Yaklaşımlar Çerçevesinde Diyanet Gazetesi ile İslamcı Dergilerin Mukayesesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Şahiner, Mevlüt. *Camilerde Hutbe ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kayseri İl Müftülüğü Hutbelerinde Kullanılan Hadislerin Tahriç ve Tahlili*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Şık, Mehmet Sırrı. *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 2008-2011 Yıllarında Hutbelerde Kullanılan Hadislerin Değerlendirilmesi: Diyarbakır-Batman ve Mardin İlleri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Taşan, Yusuf. *Dini Tebliğde Hutbe'nin Yeri ve Hz. Peygamber'in Hutbe Tarzı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *Sünen-i Tirmizî, el-Kütübü's-Sitte, Mevsûatü'l-Hadîs eş-Şerîf içinde*, Haz. Sâlih b. Abdülazîz. Arabistan: Dâru's-Selâm, 2000.
- Tok, Nuri. *Kur'ân'da Sünnetullah ve Helak Edilen Kavimler*. Samsun: Etüt Yayınları, 1998.
- Üçer, Cenksu. "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dinî Söylemi -Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazıları Örneğinde-". *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 14 (2021), 23-104.
- Üçer, Cenksu - Çelebi, Hatice Kübra. "Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları ve Başyazılarda Yer Verilen Kur'an Âyetleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal* 5/2 (Haziran 2021), 134-172.
- Üçer, Cenksu- Zoba, Büşra. "Diyanet İşleri Başkanlığının Süreli Yayınlarından Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında Hadisler". *Journal Of Analytic Divinity* 6/2 (Aralık 2022), 220-283.
- Üstün, Yakup. "Deprem Üzerine". *Diyanet Gazetesi* (Kasım 1976), 69-70
- Üzüm, İlyas. "Musibetler Karşısında Müslümanca Duruşun Sacayakları: Tedbir, Takdir, Tevekkül". *Diyanet Aylık Dergi* 282 (Haziran 2014), 17-19.

- Yaman, Ahmet. "Alın Teri ve Kömür Tozuyla Karılan Şehitlik Harcı". *Diyanet Aylık Dergi* 282 (Haziran 2014), 13-16.
- Yaran, Cafer Sadık. *Kötülük ve Teodise*. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- Yaşar, Mehmet. *Günümüz Cuma Hutbelerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Yaşar, Mehmet. "İmam-Hatiplerin Kendi Hutbelerini Okuması". *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*. 1/474-480. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Yaşaroğlu, Kamil. "Diyanet İşleri Başkanlığının Hutbe Hizmetlerine Genel Bir Bakış". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (2016), 93-107.
- Yıldız, Ece Han Genç. *The Presidency of Religious Affairs, Women, and Politics in Turkey: 1968-2014*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Yılmaz, Mehmet Nuri. "Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz: Takdire Karışamayız, Ancak Tedbirli Olmak Zorundayız". *Diyanet Aylık Dergi* 105 (Eylül, 1999), 12.
- Yüksel, Mücahit. "İslam Tarihinde Vuku Bulan Doğal Afetler, Salgınlar, Kıtliklar ve Buna Karşı Müslümanların Tutumu". *Olağandışı Dönemlerde Ahlak ve Vicdan Ekseninde Değişim, Süreklilik ve Sürdürülebilirlik*. 1/275-293. Konya: Türkiye İmam Hatipler Vakfı Yayınları, 2021.
- Yüner, Recep. *Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet Ekollerine Göre Allah'ın Adaleti Meselesi (Doğal Felaketler Ve İzdırâplar Bağlamında)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Zengin, Halise Kader. "Son Dönem Cumhuriyet Hutbelerinin İçerik Analizi (2003-2011 Yılları Arası)". *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu -II (30 Mart - 01 Nisan 2012, Ankara)*. 2/125-130. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.